

Kisebbségi sorsok a Kárpát-medencében

A történelmi Magyarország délvidéki és felvidéki területein élő németiségének
kálváriája a XX. században

Jelige: BGB-065

Lezárás időpontja: 2015. január 6.

1. ábra: A magyarországi németek századai. *Forrás: Rubicon (2012)*

„Az érintett kisebbség volt és maradt a legkevésbé tisztában saját történelmével, s ez hatványozottan vonatkozik olyan vitatott időkre, mint a második világháború. Az elűzések traumája merev elutasítást váltott ki a múlttal szemben, és mind a mai napig egy szubjektív önreflexió skálája determinálja a német kisebbség megtartását. Pedig ha egy etnikai kisebbség életben akar maradni, akkor nemcsak a jövőre vonatkozó víziókat kell kidolgoznia, s nemcsak a jelent, hanem a múltat is reflektálnia kell.”

Norbert Spannenberger

Tartalom

I. Németek a Kárpát-medencében. A kutatás tárgya, módszertana, aktualitása.....	3
I.1. Sorsfordító események a Kárpát-medencei németiség XX. századi történetéből	3
I.2. A témaválasztás okai, a kérdés aktualitása	6
I.3. Módszertani keretek	7
I.4. Jelenkorunk	9
II. Trianoni kontextus. Demográfia, területi elhelyezkedés, kisebbségi helyzetkép.	10
II.1. A délvidéki (bácskai és bánáti) németek	11
II.1.1. A délvidék népessége, nemzetiségi összetétele.....	11
II.1.2. A korabeli „kisebbségpolitikai gyakorlat”	14
II.2. A felvidéki (szlovenszkói) németek	17
II.2.1. A szlovák „tagállam” népessége, nemzetiségi összetétele	17
II.2.2. A szlovenszkói németek és a csehszlovák belpolitika	19
III. Németek a II. világháborúban	21
III.1. A német győzelmek időszaka	21
III.1.1. Csehszlovákia és Jugoszlávia széthullása.....	21
III.1.2. Tervek és félelmek. A németiség, mint eszköz. „Az ötödik hadoszlop.”	24
III.2. A háború vége, a német kisebbségek tragédiája	27
III.2.1. Jugoszlávia	27
III.2.2. Csehszlovákia.....	31
IV. Németek a korabeli magyar sajtóban	34
IV.1. <i>Bácskai Napló</i>	35
IV.2. <i>Új Szó</i>	37
V. A korabeli gyakorlat hét évtized távlatából. Konklúzió.....	40
VI. Szakirodalom és forrásjegyzék.....	43
VI.1. Szakirodalom.....	43
VI.2. Forrásjegyzék	44
VI.2.1. Tartalomhoz kapcsolódó források	44
VI.2.2. Sajtóorgánumok	44
VI.2.3. Képi anyagok	44

I. Németek a Kárpát-medencében. A kutatás tárgya, módszertana, aktualitása.

I.1. Sorsfordító események a Kárpát-medencei németiség XX. századi történetéből

Idén 100 éve, hogy megkezdődött az a világegés, amely átrajzolta egész Európa, sőt a világ térképét, különös tekintettel pedig térségünket, és az annak szerves részét adó Kárpát-medencét. Olyan, a kutatás szempontjából releváns, új államok születtek, mint Csehszlovákia, vagy a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság (majd Jugoszlávia), amelyek ugyancsak „örökölték” kisebbségeket, főleg a magyarságot, illetve a németiséget¹ – tehát a békeszerződések fő célját megtestesítő nemzetállamok kialakításának koncepciója nem valósult meg, a nemzetiségi kérdés továbbra is a környező államok kardinális problémája maradt (ahogy egyben a trianoni Magyarországnak is, lásd. félmillió német közösség).

Nemcsak a magyarság szakadt szét a Monarchia, valamint a Magyar Királyság „feldarabolódásával”, ellenben a közel két millió főt kitevő Kárpát-medencei németiség is, akik öt állam területére szóródtak szét. Igaz az egykori történelmi Magyarország területén élő németek több hullámban és eltérő vidékekről érkeztek az országba, tehát sajátos kulturális, nyelvi és vallási szokásaik voltak (szászok, svábok, kárpáti németek, cipszerek, mánták), azonban a dualista állam keretein belül magukat egységesen németeknek, azaz az egyik „többségi nemzet” részének vallották. Ezen státusza révén a két millió főt kitevő német közösség a Monarchia keretein belül képzelte el jövőjét, így nem volt célja az elszakadás sem (gazdasági, politikai érdekek). A kérdéshez kapcsolódik, hogy a magyar politikai is természetes szövetségesként tekintett a német közösségre², ami a statisztikában is megjelent, mivel a két „államszervező” népet és azok 60-65 %-os arányát gyakorta állította szembe a nemzetiségek létszámával, bizonyítva így saját Kárpát-medencei szupremáciáját, hatalmának létjogosultságát³ (magyar-német sorsközösség, a két államszervező nép ideológiája).

Az első világháborút követően a volt Monarchia területén születő utódállamok az elcsatolások és etnikai ellentétek révén egymás ellenségeivé váltak. Létrejött a „kisantant”,

¹ Mintegy 3,3 millió magyar került új impérium alá, illetve ezen országok 1 348 000 németet is „örökölték”. Csehszlovákiához megközelítőleg 750-800 000 magyar és 265 000 német került (a történelmi Magyarországtól elcsatolt területeket figyelembe véve), míg a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz 459 000 magyar és 310 000 német.

² Igaz Bécs és Budapest több esetben konfrontálódott egymással a dualizmus évtizedeiben, azonban a századfordulótól a nemzetiségi törekvésekkel párhuzamban a német-magyar „sorsközösség” erősödött.

³ Szekfű Gyula: Három nemzedék és ami utána következik. Budapest, Maecenas Könyvkiadó, 2007.

amelynek elsődleges célja a magyar revízió megakadályozása volt és Ausztria, valamint Magyarország elválasztása, sőt elszigetelése, de egyben a németiség korábbi pozícióinak visszaszorítása is, így a két kisebbség kedvezőtlen pozícióban kellett, hogy megéljen az új állami keretek között. Ezt az antinómiát az utódállamok felismerték, ezért igyekeztek kijátszani egymás ellen a magyar és a német kisebbségeket, mivel azok amennyiben összefogtak volna egy-egy a Magyar Királyságtól elcsatolt területen, úgy többséget alkothattak volna – veszélyeztetve az új-mesterséges többség „pozícióit”. Ezen állítás a Vajdaságban különösen igaz, ahol mindhárom etnikum hasonló arányban volt jelen, de Felvidéken is jelentős volt a magyar-német közösség együttes ereje, amely párosulva a szudéta-német érdekérvényesítő potenciállal, jelentős befolyást gyakorolhatott az állam működésére (Csehszlovákia lakosságának közel 35 %-a tartozott a magyar és a német nemzetiséghez). Emiatt a két államban a németiség privilegizált kisebbséggé vált, így nyervén meg őket a csehszlovák és a délszláv „egység” ügyének, főleg a magyarság kárára, amelyet erősen diszkrimináltak a két világháború között⁴. Felvidéken a helyzet annyiban volt más, hogy Csehszlovákiában a szlovák tagállam németjei (szlovenszkói, vagy kárpáti németek) jóval kisebb befolyással bírtak, mint a szudéta-németek, illetve más kulturális, identitás béli alapjaik voltak, így több esetben a magyarsággal egy platformon helyezkedtek el (az Esterházy János vezette keresztényszocialista pártnak német tagozata is létezett).

1928-tól kezdve már a weimari Németország is komoly anyagi, hovatovább diplomáciai segítségben részesítette Közép-Kelet-európai kisebbségeit a kultúrfölény és a tradicionális német nacionalizmus jegyében. Változást a II. világháború, Csehszlovákia és Jugoszlávia széthullása, illetve a hitleri Németország hódításai és a térségben kialakított befolyása hozott. Hitler a birodalom határain túl élő német közösségeket⁵ a szövetséges és segédnépek zsarolására, valamint sakkbán tartására használta fel, úgy, mint a magyarországi, a romániai, a volt-jugoszláviai, illetve a szlovákiai németeket – ötödik hadoszlopként. A helyzetet az a tény is bonyolította, hogy 1939-ben megalakult a független, ám fasisztoid jellegű szlovák bábállam, amely Csehszlovákiához képest „sajátos” kisebbségpolitikát folytatott, illetve 1941 áprilisában Jugoszlávia alkotóelemeire hullott, minek következtében közel 200 000 fős németiség került újra magyar impérium alá, míg csaknem ugyanennyien maradtak a németek által megszállt szerbiai (főleg bánáti) területeken. A II. világháború mind

⁴ Hogy miért nem a magyarság vált privilegizált kisebbséggé, azt azon „félelem” indokolja az utódállamok részéről, hogy újra megszületik a történelmi Magyarország és bekövetkezik a határrevízió, továbbá Németország gazdaságilag és katonailag is befolyásosabb ország volt, amely felé „nyitni akartak”.

⁵ Konkrétan a szudéta-németek provokálták volna ki a német katonai beavatkozást Csehszlovákiával szemben, azonban ez a müncheni egyezmény miatt megghiúsult.

anyagi vonatkozásban, mind emberi erőforrás tekintetében megviselte a helyi német kisebbségeket, illetve olyannyira megromlott a viszony a német közösségek és a többségi nemzetek között, hogy alapjaiban változott meg helyzetük 1945-öt követően.

A világháborús vereség miatt Európa-szerte a németiség kollektív bűnössé vált⁶, amely billog a Kárpát-medencei németeket sem kímélte: Csehszlovákiához hasonlóan a Tito által újraszervezett Jugoszlávia „sem tartott már igényt” a korábban privilegizált, de 1944 után már „kényelmetlenné”, sőt problémássá vált kisebbségre, így igyekezett ezen közösségtől minden lehetséges fizikai eszközzel megszabadulni⁷. A délvidéki (és a szlovákiai) németiség is felismerte a helyzet abszurditását és 1944-et követően a kivonuló német csapatokat követve, több, mint kétszáz ezren döntöttek az elvándorlás mellett, akik pedig otthonukban maradtak ártatlanságuk tudatában, el kellett, hogy viseljék a bevonuló jugoszláv (és csehszlovák) hadsereg kegyetlenségeit, „bosszúhadjáratát”⁸. A csehszlovákiai, így a kárpáti németek sorsáról is, a szövetségesek döntöttek, kiknek a teljes kitelepítés lett a büntetése a háború alatti tevékenységük, azaz Csehszlovákia egységének megbontása miatt (Szudéta-vidék Németországhoz csatolása). Így tűnt el a vizsgált Délvidékről 310 000, míg Szlovákiából (Kárpátaljával együtt) 150-200 000 német ajkú ember⁹, akiknek „történetének” elemzésével egy olyan, a térségre jellemző probléma tárható fel, amely megmagyarázza részben napjaink viszályait, konfliktusait is.

A mindenkori kisebbségnek jellemzően az élet minden területén hátrányt kell elszenvednie a többséggel szemben, azonban a németek helyzete ebben a korszakban még a magyarokénál is „kilátástalanabb” volt, emiatt lényegében a többség bármit megtehetett velük. A kérdés vizsgálatánál ki kell emelni azt a tényt is, hogy 1945 után a „többség sem tisztán vált újra többséggé”, például a szlovák, mint társnemzet, lényegében félig kisebbségi státuszban volt, míg Jugoszlávia esetében sem lehet egységes délszláv etnikumról beszélni (lásd. vazallus horvát állam). Az utókor igaz részben tanult a II. világháború borzalmaiból, azonban térségünk államainak még jócskán van adósságuk közös múltunkat illetően – ilyen Vajdaság és Szlovákia német közösségének a sorsa is.

⁶ A kollektív bűnösség kimondása a Szövetségesek nemzetközi diplomáciai érdekeit szolgálta, amit Potsdamban deklaráltak. Ilyen cél volt egy a II. világháborúhoz hasonló konfliktus jövőbeli elkerülése és a „bűnbakkeresés”.

⁷ A győztesek bármit megtehettek kisebbségeikkel szemben, emiatt is volt fontos a kollektív bűnösség kimondása.

⁸ Míg a szudéta-németek kitelepítésre kerültek (igen durva körülmények között), addig a szlovenszkói és kárpáti németek körében nem egy esetben előfordult a jugoszláviaihoz hasonló népirtás, falvakat pusztítottak el a felszabadítók.

⁹ 1910-es magyar források szerint 265 000 német élt Szlovákiában és Kárpátalján. Az 1930-as csehszlovák összeírás a szlovák tagállamban és Kárpátalján azonban már csak 150 000 német emberről tesz említést.

I.2. A témaválasztás okai, a kérdés aktualitása

A jelenlegi tanulmány „egy sorozat harmadik állomása”, miután a korábbiakban már egy-egy tudományos konferencián (Vajdasági Magyar Tudományos Diákköri Konferencia, 2013 és 2014) elemzésre került az egykor közel fél millió főt kitevő magyarországi németiség XX. századi tragédiája, deportálása, annak politikai körülményei, illetve a délvidéki németiség 1920 és 1948 közötti története.

Úgy vélem, hogy a délvidéki és (cseh)szlovákiai németek 1918 és 1945 közötti helyzetének feltárása egy „állatorvosi ló”, mivel bemutatja a térség hibás politikai lépéseit, a többség több alkalommal bizonyított érzéketlenségét a kisebbségi problémára, hovatovább a nagyhatalmak „tájékozatlanságát és érdektelenségét” egy-egy kisebbség léte szempontjából¹⁰.

A választás azon okból esett e két német közösségre, hogy mind a csehszlovák, mind pedig a jugoszláv állam a történelmi Magyarországból kiválva (egy geopolitikai tér részeként), többnemzetiségű konstrukcióként született meg, jelentős német és magyar kisebbséget „örökölve”. Azonban a két államot kultúrában, politikai gondolkodásban, illetve a korszakban vallott és alkalmazott kisebbségpolitikában érdemes összehasonlítani. Mindkét állam az 1930-as évek végéig nyugati orientációjú, németellenes külpolitikát folytatott, mindkét országban Hitler hatalomra jutásával megerősödött a német kisebbség politikai aktivitása és mindkettőnél a német mellett a magyar kisebbség volt a legszámottevőbb és bizonyos szempontból a veszélyesebbnek ítélt. Jugoszlávia esetében a többség-kisebbség reláció egy autoriter jellegű rendszer viszonyai között kerül elemzésre (igaz az alkotmány szerint szövetségi állam), míg Csehszlovákia 1938-ig demokratikus berendezkedésű maradt, majd pedig a független Szlovákia fasiszta jellegű állam volt, ahol a kisebbségek más-más módon jelentek meg a többségi gondolkodásában (egypártrendszer, emberi és kollektív jogok háttérbe szorítása, korporatív társadalmi berendezkedés).

A történelmi kereteken túl a magyar közvélemény többségében a határon túli magyar közösségek XX. századi tragédiájáról emlékezik meg, méltatlanul figyelmen kívül hagyva a hasonló helyzetben lévő, mára szinte megszűnt német közösség sorsát, akikkel a történelem folyamán prosperáló együttműködést alakított ki a Kárpát-medencében¹¹. Ebből az „etnocentrikus” állapotból, tematikából szeretne kilépni a jelenlegi tanulmány.

¹⁰ Az érdektelenség olyan formában öltött testet, hogy érdekük volt a németiséget kollektív bűnösneként feltüntetni, ezért az atrocitások idején „félre néztek”.

¹¹ Nem hagyható figyelmen kívül az a tény sem, hogy a prosperáló dualizmus kori együttműködést a Volksbund, az SS toborzások, végül a német megszállás követte, amely ugyan a hazai németiség többségének szándékait nem tükrözte, mégis igen problematikusá tette a magyar-német viszonyt.

I.3. Módszertani keretek

A kutatás módszertani szempontból több lábon áll. Elsősorban elengedhetetlen a vonatkozó szakirodalom másodelemzése, másodsorban a korabeli helyi és regionális magyar sajtóorgánumok forrásként történő felhasználása.

A tanulmány elkészítésénél a Kárpát-medencei németiséget, valamint a kisebbségi helyzet általános sajátosságait és annak elméleti kereteit már korábban is vizsgáló kutatások, szakirodalmak szolgálnak segítségül, amelyek a következők (a teljesség igénye nélkül): 1, *Győri Szabó Róbert: Kisebbség, autonómia, regionalizmus.* 2, *Romsics Ignác: Nemzet, nemzetiség és állam Kelet-Közép- és Délkelet-Európában a 19. és 20. században.* 3, *Tilkovszky Loránt: Magyarország nemzetiségpolitikája a 20. században, Nemzetiség és magyarság és Hét évtized a magyarországi németek történetéből: 1919-1989.* 4, *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században (Szerk. Bárdi Nándor – Fedinec Csilla – Szarka László).* 5, *A Kárpát-medence népeinek együttélése a 19-20. században (Szerk. Egry Gábor – Feitl István).* 6, *Szarka László: Kisebbségi léthelyzetek, közösségi alternatívák. Az etnikai csoportok helye a kelet-közép-európai nemzetállamokban.* 7, Népszámlálások adatai (1900, 1910, 1921, 1941, 2001, 2011. évi).

A kutatás másik pillérét adó sajtóelemzés kiterjed az 1920-as évekre (impériumváltást követően), majd felöleli az 1939 és 1944 közötti éveket, amikor újfent a Magyar Királyság része volt Bácska (1941 áprilisától), míg Szlovákia „független” államként létezett (1939-től), végül az 1944 és 1948 közötti időszakot vizsgálja, mely években a „végső” kisebbségellenes állami megnyilvánulások zajlottak a „rég-új” államokban („népi demokráciákban”). A forráselemzés szempontjából az alábbi lapok bizonyos szempontból reprezentatívak: a délvidéki németek esetében a *Bácskai Napló* (valamint a *Híd* folyóirat) tudósításai, cikkei, míg a szlovákiai közösség vizsgálatakor az *Új Szó*, kisebbségi napilap – amelyek több politikai értékrend alapján, de a lokalitást is figyelembe véve, objektív képet képesek lefesteni a német közösségek korabeli helyzetéről, emellett az őket övező közhangulatról.

A forráselemzésről előljáróban még meg kell jegyezni, hogy pontosan dokumentálja a korabeli cikkeket, amelyekből következtetéseket hivatott megfogalmazni. Ezen következtetések célja inkább a korszellem, a politikai gondolkodás és a kisebbségpolitikának a sajtóbeli bemutatása, mintsem történelemtudományi elemzés. Végül a vizsgált sajtótermékek köre még korántsem teljes, egy későbbi elemzés során bevonásra kerülnek a *Délmagyarország* és az *Északmagyarország* vonatkozó cikkei, ezen túl a már vizsgált lapok más korszakból kiragadott tartalmai is.

Az előzetes hipotézis abban áll, hogy vélhetőleg egy „standard” kép fog kialakulni mindkét ország, terület német kisebbségének a helyzetéről (ez pedig az 1945-ben kimondott kollektív bűnösség alátámasztása, legitimálása lehet például), emellett mivel magyar nyelvű lapok vizsgálatára kerül sor, így a domináns magyar érdekek mellett említés szinten megjelenhet a szűkebb értelemben vett helyi német közösségről is számos értékes gondolat (a vajdasági magyarok és németek esetében különösképp). További hipotézis fogalmazható meg azon jelenség alapján, hogy a két világháború között a két szövetségi állam többsége és kisebbségpolitikája miként kezelte a németiséget és a magyarságot, a nemzetközi politika kontextusába emelve őket.

A szakirodalom vizsgálatával, valamint a forráselemzéssel a következő kutatói kérdések kerülnek a tanulmány során megválaszolásra:

1. *Milyen is volt a két „szövetségi állam” németiségének a korabeli helyzete (a két világháború között)?*
2. *Valóban privilegizált volt a németiség?*
3. *Háborús bűnös-e minden Kárpát-medencei német?*
4. *Milyen folyamatok vezettek a délvidéki és a felvidéki németek szinte maradéktalan kitelepítéséhez?*
5. *Lett volna-e realitása (egyben táptalaja) egy eltérő kisebbségpolitika alkalmazásának?*

A kutatás kereteit tekintve a tanulmány elsősorban a délvidéki német közösséggel szemben alkalmazott többségi „gyakorlattal” foglalkozik, amely során a két vizsgált állam között átfedés és hasonlóság tapasztalható. A csehszlovákiai németiség sorsa annyiban különbözik a vajdaságiétól, hogy „gyorsan és a délvidéki közösséghez viszonyítva népiirtás nélkül” kellett elszenvednie és alkalmazkodnia a háború utáni rendezéshez (kivétel egyes szlovákiai atrocitások). Összességében feltételezhető, hogy a két közösség kálváriája „egy forгатókönyv alapján” zajlott le¹².

¹² Sok a hasonlóság az elvekben és a módszerekben, de vannak nem elhanyagolható különbségek. Bár a jugoszláviai és szlovákiai német áldozatok nagyságrendje igen különböző, Szlovákiában sem volt „vértelen” a bosszú.

I.4. Jelenkorunk

Végül a kutatásnak erkölcsi szegmensei is vannak, mivel közel 70 évvel a Kárpát-medencei német közösség „eltűnését” követően a „legfrissebb” kapcsolódó nagypolitikai döntés, hogy a szerb állam törvényt alkotott a II. világháborút követő vagyonekbevételek igazságtalanságáról¹³ és az utódok kártalanításáról, illetve egy megbékélési folyamat is elindult már a magyar és a szerb fél között, amelyhez szorosan kapcsolódik a németiség rehabilitálása^{14,15} is. Ezzel szemben az 1945-ös évben Csehszlovákiában megszületett, a magyar és a német kisebbség jogkorlátozásáról szóló elnöki dekrétumok még napjainkban is érvényben vannak, amelyek felülvizsgálata időszerű, erkölcsi szempontból pedig legitim lenne¹⁶.

A két ország német közösségének a kálváriája tükröt képes állítani a térség XX. századi kisebbségellenes gyakorlatáról, melyből „tanulva” és a múlttal megbékélve egy konstruktív jövőbeli együttműködés alapjai rakhatóak le. A tanulmány végső célja egy hiánypótlás és egy olyan „szemüvegen keresztül” történő vizsgálat, amely két eltérő államot, azok gyakorlatát hasonlítja össze egy adott népcsoporthoz való viszonyában, amihez a politikatudomány, a szociológia, illetve a kisebbségpolitika „elegye” képes segítséget nyújtani.

¹³ A szerb elnök aláírta a kárpótlási törvényt. Forrás: [index.hu](http://index.hu/kulfold/2011/10/03/a_szerb_elnok_alairt_a_karpotlasi_torvenyt/)
(http://index.hu/kulfold/2011/10/03/a_szerb_elnok_alairt_a_karpotlasi_torvenyt/)

Letöltés: 2014. július 29. 23:29.

¹⁴ Elhanyagolt vajdasági németek. Forrás: [magjarszo.com](http://www.magjarszo.com/hu/2011_10_14/kozelet/45678/)
(http://www.magjarszo.com/hu/2011_10_14/kozelet/45678/)

Letöltés: 2014. július 29. 23:32.

¹⁵ Weiss Rudolf: „A magyarokkal Délvidéken közös a sorsunk, közös a harcunk és közösek lesznek az eredményeink is. Az alig négyezer főt számláló németiségnek a háromszázéves vajdasági magjarság erősíti fel a hangját.”

¹⁶ 1997-ben a német-cseh megbékélési egyezményben már benne van a kölcsönös bocsánatkérés általánosságban, konkrét kártalanítás nélkül. A cseh vezetés ezt 2013-ban megismételte, igaz alapvetően csak a szudéta-németekre vonatkozóan, a többi német közösségről megelégedve, holott az egykori csehszlovák állam utódaiként a morális felelősség aligha vitatható. Mindezt megelőzte a német-lengyel kölcsönös bocsánat és megbékélés. Érdeklőség, hogy sem Jugoszláviában, sem Csehszlovákiában az 1990-es évekig nem lehetett kutatni, szélesebb körben publikálni, vitetni a németekkel (és magyarokkal) szembeni atrocitásokat.

II. Trianoni kontextus. Demográfia, területi elhelyezkedés, kisebbségi helyzetkép.

A kutatás hatóköre jelen tanulmány keretei között az 1920 és 1948 közötti időszakra, valamint a mai értelemben vett Vajdaság és Szlovákia (a kárpátaljai németiséggel együtt) területére terjed ki, amelyet szükséges a korabeli kontextusba helyezni, illetve a területi változásokat figyelembe véve elemezni. Tehát előzetesen elmondható, hogy 310 000, illetve 150-200 000 német sorsa kerül vizsgálatra, akik egyrészt a mai Bácskában, Szerémségben és Nyugat-Temesközben (Torontálban, az úgy nevezett Bánátban - annak nyugati területein), másodrészt pedig Szlovákiában és Kárpátalján éltek.

A dualizmus kori Magyarország németiségének demográfiai jellemzőit két népszámlálás, az 1900. és az 1910. évi, összevetésével lehet kimutatni. 1900-ban a németek létszáma 1 999 100 fő volt, amely az intenzív asszimiláció¹⁷ és identitásváltás tendenciái miatt 1910-re 1 903 400 főre csökkent, ami összarányát tekintve 11,9 %-ról 10,4 %-ra való visszaesést mutat¹⁸. A jelenségnek több oka lehet: elsősorban a diaszpórikus jelleg, ami miatt a németiség nagy interakcióban volt a többségi magyarsággal és más nemzetiségekkel, az urbanizáltság-polgárosodottság foka, illetve a kétnyelvűség, tehát a kultúraváltásra, cserélésre való hajlam is. A legkiválóbb példája a kétnyelvűségnek a burgenlandi németiség, amely igaz a népszámlálások alkalmával magát német etnikumúnak vallotta, de tisztán beszélt a magyar nyelvet is, mivel a két identitás megfér egymás mellett (lásd. soproni népszavazás). A következőkben vizsgálandó két közösség identitására is jellemző volt a multikulturális jelleg, főleg azon okból, hogy „harmadik népként” éltek a magyar és a szláv elem mellett, ami részben összekapcsolódott a történelmi folyamatokkal is (lásd. a vajdasági németek inkább szerb pártiak voltak, míg a kárpáti németek a magyarság felé orientálódtak).

¹⁷ Az asszimiláció foka eltérő volt az ország centrális területein, valamint a „periférián”, így Délvidéken és Felvidéken, ahol kevésbé akartak, hovatovább nem volt érdekük a német anyanyelvű polgároknak beolvadni a magyarságba.

¹⁸ Magyarország népessége. Forrás: mek.oszk.hu (<http://mek.oszk.hu/02100/02185/html/171.html#175>)
Letöltés: 2014. július 30. 12:11.

II.1. A délvidéki (bácskai és bánáti) németek

A *Híd* folyóirat 1946. augusztusi száma a következőket jegyezte meg Vajdaság népeiről és a területre bevándorlókról (baloldali értékorientáción alapuló kisebbségi tematika a II. világháborút követően): „*Vajdaság népeinek nagy tarkaságát a monarchikus politika hozta létre. Akármilyen valós ok: török hódoltság, svábországi éhség, magyarországi feudalizmus, szlovák éhség hajtotta el hazulról a Vajdaságban letelepülőket, a telepítők célja egy volt: oszd meg s uralkodj! Egymás ellen privilegizálták, egymás ellen felhasználták és valamennyijüket kihasználták a monarchia okos urai. Kitelepítésük kényszereszköz volt és villámhárító, a letelepítés jobbágyszerzés és cselédközvetítés. Nagyon céltudatos és előrenéző (...) gonddal válogatták össze Vajdaság különböző népeit. Szerbeket jobbágyul, magyarokat cselédül, svábokat szerb és magyar aspirációk ellen.*”¹⁹

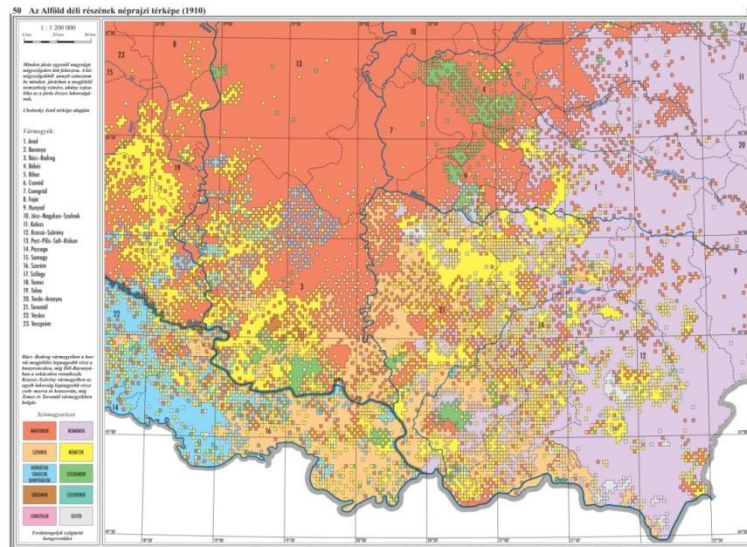
II.1.1. A délvidék népessége, nemzetiségi összetétele

A trianoni békeszerződés értelmében 1920-ban a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz (továbbiakban SzHSzK) csatolták a 20 551 km² nagyságú Vajdaságot, összesen 1 509 295 lakossal, akik főképp három nemzetből, a szerbből, a németből (a továbbiakban vajdasági németek²⁰) és a magyarból tevődtek össze. A vajdasági magyarok létszáma ekkor 459 000 fő volt (30 %), míg a szerbeké 378 000 (25 %), amelyet a hasonló nagyságrendű németiség követett 308-310 000 fővel (20 %), tehát a területen nem létezett „egyértelmű többségi nemzet”, kiegyenlített, konszenzusos, gyakorta pedig „versenyhelyzet” állt fent ezen „népek” között²¹ (továbbá éltek a területek horvátok, szlovákok, ruszinok, románok is). A prosperáló boldog békeidőkkel szemben a történelemben arra is volt példa, hogy a Vajdaság etnikailag kevert volta miatt konfliktus alakult ki ezen három etnikum között (például 1848-1849-ben), amely jelenség a XX. századra is hatványozottan jellemző volt.

¹⁹ Kék Zsigmond: Vajdasági telepések. Forrás: *Híd*, 1946. augusztus.

²⁰ Igaz az 1920-ban a SzHSzK-hoz került német közösség magát jórészt svábnak tartotta, az egyszerűbb definiálás miatt és logikai okokból a továbbiakban csak vajdasági németekként lesznek említve.

²¹ Ez relatív magyar helyi többséget jelent (a dualistakori felfogás szerint a németekkel együtt túlnyomó többséget), ugyanakkor a horvátokat is beszámítva kép összetettebb. A helyi többség kérdése azért sem meghatározó, mert nem demokratikus és föderális államról van szó, a helyi viszonyokba a politikai centrum, Belgrád folyamatosan beavatkozik (kisebbségi rendelkezések, betelepítés). Fontos tény, hogy államalkotó nemzet-váltásra kerül sor, minek következtében a délszláv népek veszik át a magyarok és németek helyét.

2. ábra: Az Alföld etnikai képe 1910-ből. *Forrás:* www.omm1910.hu

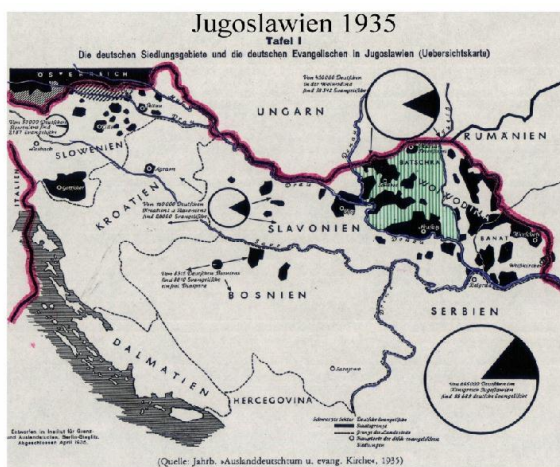
A SzHSzK-hoz került német közösség, csakúgy, mint a magyarok, a határ által elválasztódtak saját „anyaközösségüktől”, továbbá elvesztették az „államalkotó többségi” státuszukat. Ezt csak tovább bonyolította az a földrajzi jelenség, hogy az úgy nevezett „dunai svábok” diaszpórikusan helyezkedtek el az ország ezen vidékén és főleg kisebb városokban, falvakban éltek, alkottak többséget, nem hozva létre egy homogén, jól körülhatárolható etnikai tömböt. Mindennek következtében a német népcsoport elkeveredett más nemzetiségekkel (ezért jellemző is volt a többnyelvűség), így identitása is más talajon állott, mint mondjuk az erdélyi szászoknak, akik két vármegyében többséget (relatív többséget) alkottak.

A következőkben releváns az 1910-es adatok alapján a későbbi vajdasági németiség településszerkezetét, földrajzi elhelyezkedését²² vizsgálni. Az 1920-as, de a mai Vajdaság is az alábbi vármegyékből tevődött össze (beleértve a „feldarabolt” megyéket is): Bács-Bodrog (kivéve északi rész), Szerém (kivéve nyugati járások), Torontál (észak-keleti sáv nélkül) és Temes vármegye (déli rész). 1910-ben Bács-Bodrog vármegye 632 560 lakosából 178 950 fő vallotta magát német anyanyelvűnek, amely törvényhatósági jogú városok szintjén Szabadkán 1913, Zomboron 2181, Újvidéken pedig 5918 főt jelentett, tehát a megye németiségének közel 90 %-a kisebb településeken élt (amely adat mind a négy vizsgált vármegyénél egyezik). Temes 120 683, és Torontál vármegye 158 312 fős német népessége a SzHSzK és Románia között osztódott szét a békeszerződés értelmében. Versec törvényhatósági jogú városban

²² A következő adatok az omm1910.hu oldalról származnak. A „Magyar Birodalom” területi felosztása a tanulmány relevanciája szempontjából a következő volt: Duna bal partja, Duna-Tisza köze, Tisza jobb partja, Tisza bal partja.

13 566, Pancsován 7 467 fő vallotta magát németnek. Szerém vármegye 397 103 fős lakosságából 61 527 fő volt német és közülük Zimony törvényhatósági jogú városban élt 6559 fő.

A valós képet tovább élesíti a németiség települési és járási szintű eloszlása, amelyet a tanulmány említés-felsorolás szintjén kezel. Jelentős német közösség élt a Bács-Bodrog megyei Apatin (11 661 fő – közel 90 %), Bajmok (2062 fő – 30 %), Militics (3577 fő – 95 %), Cservenka (6861 fő), Óverbász (1837 fő), illetve Szeghegy (4998 fő) községekben, városokban, valamint az apatini (19 146 fő), a zombori (24 214 fő), az újvidéki (13 132 fő), a topolyai (7696 fő), a palánkai (22 443 fő), a titeli (4667 fő) és az óbecsei járásokban. Temes megye déli részén a következő járásokban volt jelen nagy létszámban a németiség: a verseci (8605 fő), a kevevári (6587 fő) és a fehértemplomi (4791 fő). Torontál vármegyében szinte minden járásban jelentős német közösség élt: a módosi járásban 9905 fő, a nagybecskerekiben 16 485 fő, a nagykikindaiban 9875 fő, a pancsovaiban 15 573 fő, a törökbecseiben 1054 fő, míg a törökkanizsai járásban 2961 fő vallotta magát németnek. Végül Szerém vármegye németiségére is érdemes néhány gondolat erejéig kitérni, ahol Karlócán 434 fő, míg az újlaki járásban 3683 fő, az ópázovaiban 9348 fő, a zimonyiban 3724 fő és a vinkovcei járásban 8477 fő tartotta magát németnek.

3. ábra: Németek a Balkánon. *Forrás:* www.bulkes.de

A felsorakoztatott adatok bizonyítják, hogy a Vajdaság németisége igaz nagy számú volt és minden településen jelen volt, ugyanakkor elkeveredve élt más nemzetekkel, amely tény előrevetíti, hogy folyamatos kompromisszumra volt kényszerítve a mindenkori többséggel (legyen az magyar, vagy délszláv).

II.1.2. A korabeli „kisebbségpolitikai gyakorlat”

Ilyen adott körülmények mellett lett az új délszláv állam része a német közösség. A SzHSzK (későbbiekben Jugoszlávia), mint ahogy a térség többi állama sem, etnikailag nem volt homogén ország, azaz nemzetállam, amiknek kialakítása az I. világháborút követő békeszerződések fő célja volt. Így a 12 milliós délszláv állam lakosságának 21 %-a tartozott hivatalosan valamely kisebbségi kategóriába, mint a félmilliós macedón, albán vagy magyar közösség, illetve a 310 000 fős németiség, de a szláv többség is polarizált volt (horvát, szlovén, szerb, bosnyák). A térségben ekkor született új államok a korábbi kisebbségekből „alakultak ki”, míg az ezelőtt többségi státuszban lévő közösségek kerültek kisebbségi helyzetbe (német, magyar)²³.

A korabeli hivatalos politika, a korszellemhez illeszkedve, úgy gondolkodott, hogy a kisebbség nem létezik, csakis a többség, a frissen szerzett területek más ajkú lakossága pedig amennyiben meg akar élni, úgy asszimilálódnia kell (vagy optálnia). Maga a tény, hogy egy soknemzetiségű ország magát alkotmányba foglalva egynemzetiségüként definiálja, arra enged következtetni, hogy az állam asszimilatív és egyben diszkriminatív kisebbségpolitikát folytat. A németiség helyzete azonban a SzHSzK-ban privilegizált volt, azon okból is, hogy a politikai elit így kívánta megosztani a kisebbségeket, illetve a közösség híd szerepet képzett a weimari köztársaság felé, amely élénk gazdasági kapcsolatokat is maga után vont, így a német közösség támogatása „jó pontot” jelentett a németországi politikai, katonai körökben, nem utolsósorban pedig a piacokon.

Az impériumváltást követően jellemzően a kisebbségi közösségeket hasonló csapások érték, így azon túl, hogy a német kisebbség helyzete részben jobb volt, mint más nemzetiségeké, a létét neki is a következő „közös” gazdasági és közjogi területek határozták meg. A frissen megalakult SzHSzK korábban nem létezett, mivel egyes részei a Magyar Királyság szerves elemei voltak, míg a törzsterületeket adó Szerbia is „fiatal” állam volt még, így 1919 és 1923 között egy többnemzetiségű, regionális hatalommá váló államot kellett megszerveznie a délszláv „többségnek”. Az államiság, valamint a politikai rendszer megszilárdításához elsősorban alkotmányozni kell, amelynek a kisebbségek jogait is törvényszerűen rögzítenie kellene (így a németiségét is), azonban térségünkben jellemzően csak a többségi nemzetekről szólnak ezen dokumentumok, így a SzHSzK alkotmánya is²⁴ (a Népszövetség által megfogalmazott kisebbségvédelmi garanciarendszer törvényi szintre

²³ A következő elméleti alapvetés és kisebbségpolitikai gyakorlat 1920-at követően Csehszlovákiában is hasonló volt.

²⁴ Az alkotmányt 1921. június 28-án fogadták el.

emelése és betartása is ilyen elem). 1921-ben átszabták a történelmi közigazgatási határokat, minek következtében 33 új megye született, amelyeknek élén Belgrádból kinevezett főispánok álltak, akik a centralizációt, illetve a korábban természetes, kulturális és tradicionális egységek – így a Bácska, Nyugat-Bánát - szétdarabolását jelképezték. Az állami keretek megfogalmazásán túl egy ország kisebbségpolitikája függ a politikai rendszertől, illetve annak politikai elitjének látásmódjától, mivel a diktatúrákban és a tekintélyuralmi-autoriter rendszerekben vagy nincsen, vagy súlyosan korlátozva vannak a kisebbség jogai (ez időben az SzHSzK is inkább a tekintélyuralmi rendszerekhez sorolható), ezzel szemben egy demokráciában a kisebbségnek lehetősége van jogai érvényesítésére (a korszakban „a többség demokráciájaként” Csehszlovákiában és 1934-ig Észtországban megvalósult).

A második fontos közjogi terület az állampolgárság kérdése, amelynek megadása a határváltozással párhuzamban nem járt automatikusan, tehát az új többség „megválogathatta”, hogy kire „tart igényt”. Ez a kiszolgáltatottság leginkább a kisebbség politikai és gazdasági elitjét sújtotta, főleg gyárosokat, iparosokat, nagybirtokosokat és tisztviselőket, akik vagyonnal, státusszal, illetve közösségi szervezőerővel rendelkeztek. Jellemzően a német közösség gazdasági potenciálja, továbbá a közigazgatásban való reprezentációja meghaladta a szerbségét, így a kezdeti években a vajdasági németek is „meg lettek tizedelve” (hivatalból történő elmozdítások, gyárak államosítása, „földreform”). A két „új” kisebbség hasonló sorsát mutatja, hogy az 1920-as választásokon mind a magyarok, mind pedig a németek döntő részét kizárták a választójogból.

A kisebbség létét illetően a következő kategória a gazdasági diszkrimináció, amely 1920-at követően a földreformban²⁵, a közterhek viselésében, illetve a kisebbségi régiók „elsorvasztásában”, a kedvezőtlen támogatáspolitikában testesült meg. A Vajdaság ekkoriban, mint a SzHSzK egyik legfejlettebb tartománya, a szerbiai ősterületeknél kétszer több adót fizetett, emellett az újraosztott földeket aránytalanul a többség birtokába adták, amely főleg a németség és a magyarságot sújtotta, illetve eltolta az etnikai arányokat a szerbek javára (betelepülő dobrovoljácok, Belgrád beleszól a térség viszonyaiba).

A közjogi, továbbá a gazdasági hátrányokon túl a németség kultúrájának is csapásokat kellett elszenvednie, amely abban nyilvánult meg, hogy mindenki számára kötelezővé tették a szerb nyelv ismeretét, ami privilegizált státuszba került (a hivatali ügyintézésről kezdve, az utcanév táblák kiírásán át a mindennapi életben való kommunikációig). Ezen túl a közélet

²⁵ Az 1919. február 25-én kiadott agrárreform-rendelet nem zárta el ugyan a kisebbséghez tartozó állampolgárokat a földhöz jutástól, de a helyi végrehajtás során többnyire szerbek részesülhettek a kiosztandó birtokokból.

olyan szegmenseiben szenvedett hátrányt a kisebbség, mint az oktatás, a vallásgyakorlás (ortodox egyház hegemoniája, az egyházmegyék feldarabolása), vagy a civil, majd politikai szféra, amelyek mind a németiség értelmiségi rekrutációját, mind pedig érdekérvényesítésének lehetőségeit korlátozták ezen évtizedekben. 1929-ben puccs révén királyi diktatúra alakult ki az ekkor már Jugoszláviának nevezett délszláv államban, ami a politikai pártok megszűnését, a parlament működésének felfüggesztését, valamint az ország közigazgatási átszervezését (9 bánság) vonta maga után, amely tényezők mind kedvezőtlenül érintették a kisebbségeket.

Eme gondolatmenet zárásaképp el kell mondani, hogy igaz a németiséget is érintette az állami diszkrimináció, azonban annak foka meg sem közelítette a vajdasági magyarságét, sőt a helyzete jobb volt, mint az ugyancsak kedvezményeket élvező, magyarországi németeknek. Hitler 1933-as hatalomra jutását követően a térség német közösségeinek szerepe felértékelődött, ezen túl a náci Németország egy olyan prókátorként jelent meg a dunai államokban, amellyel inkább együttműködésre, mint konfliktusra törekedtek (lásd. klíringfelhalmozás, szövetségi rendszerek). Ez a státusz azonban a II. világháború éveiben, majd 1945-öt követően alapjaiban változott meg.

II.2. A felvidéki (szlovenszkói) németek

II.2.1. A szlovák „tagállam” népessége, nemzetiségi összetétele

A (cseh)szlovákiai némettség, akárcsak a délvidéki, korábban önálló közösségként nem létezett, magát a Kárpát-medencei „német nemzet” részeként definiálta, amelyen azon körülmény is segített, hogy földrajzilag közel volt mind Ausztriához, mind pedig a Szudéta-vidékhez. Ezen „felföldi” közösségnek sajátos identitása alakult ki, mivel ugyancsak nem egy etnikai tömbben, főleg nagyvárosok, ipari központok közelében telepedett meg, továbbá a délvidéki, inkább agrár beállítottságú testvéreitől eltérően a szlovenszkói némettség a könnyűipari szektorban helyezkedett el. A sajátos identitást erősítette az a történelmi tény, hogy a közösség tagjai más-más korszakból érkeztek a területre, főleg történelmi okokból a XVI.-XVII. században (betelepítés, iparosítás), de a szepességi németek már a XIV. század óta jelen voltak Észak-Magyarországon (colonusok).

A térségben a németek városias „karakterükből”²⁶ fakadóan a nagyobb városok, mint Pozsony (Pressburg)²⁷, Eperjes, Lőcse és bányavárosok (Körmöcbánya, Selmezbánya) vonzáskörében összpontosultak, míg diaszpórában számos kisebb városban is jelen voltak (közigazgatási pozíciók miatt). A következő három kulturális egységre, szubrégióra volt bontható a szlovákiai német közösség: 1, Pozsony és környéke, Felső-Csallóköz, Kis-Kárpátok. 2, Körmöcbánya és környéke, Németpróna (Hauerland). 3, Felső – és Alsó-Szepesség, Bódva-völgye.

4. ábra: Német nyelvszigetek Szlovákiában. *Forrás:* www.karpatendeutsche.de

²⁶ Magasabb fokon polgárosodott, iparral, kereskedelemmel foglalkozó, közsférában dolgozó, magasabban iskolázott társadalmi csoport.

²⁷ Sebők László: A betelepítéstől a kitelepítésig (A magyarországi németek századai). *Forrás:* Rubicon, 2012/11. szám.

A következőkben releváns az 1910-es adatok alapján a későbbi szlovenszkói németiség településszerkezetét, földrajzi elhelyezkedését²⁸ részletesebben, vármegyékre bontva megvizsgálni (a Csehszlovákiához elcsatolt terület, illetve a határ által elválasztott megyék esetében). Az 1910-es népszámlálás alapján a „Duna bal partján” lévő megyékben a következőképp volt jelen a németiség: Pozsony megyében 21 032, míg Pozsony törvényhatósági jogú városban 32 790 fő, továbbá Nyitrában 27 937 fő, Barsban 17 366, Hontban 5964, Komáromban 11 269, Nógrádban pedig 3143 fő vallotta magát német nemzetiségűnek. Érdekesség Pozsony városa, ahol a 78 223 lakosból 31 705 volt magyar, 32 790 pedig német, tehát a korábbi többség része, míg „csak” 11 673 szlovák élt a városban, amely a határváltozások következtében vált „többséggé”. Északabbra haladva Trencsén vármegyében 9029, Turócbán 10 993, Zólyomban 2124, Liptóban 2591, illetve Árvában 1518 német volt. Kelet-Szlovákiában a német közösség megyei szinten a következő arányban volt jelen: Szepes vármegyében, ahol a szepességi németek éltek, a lakosság 20 %-a volt német, 38 434 fő, míg Sárosban 9447, Gömör és Kis-Hontban 2930, Abaúj-Tolnában 3331, illetve Zemplénben 9749 német nemzetiségű polgár élt. A vizsgált időszakban a szlovákiai német közösség mellett a kárpátaljai, azaz a ruszinszkói is csehszlovák impérium alá került (egészen 1945-ig), akiknek az együttes létszámát az 1910-es népszámlálás 265 000 főben határozta meg (200 000 Szlovenszkóban, 65 000 Ruszinszkóban). Kárpátalja esetében Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegye vizsgálata releváns. Bereg vármegyében 20 722 német élt, míg Ungban 8383, Máramarosban 59 552, végül Ugocsában 4632 fő vallotta magát németnek, így összesen Kárpátalján a határok által elválasztott megyék ellenére is egy 65-70 000 fős német közösség élt az impériumváltáskor.

5. ábra: Német nyelvszigetek Szlovákiában és Kárpát-Ukrajnában. *Forrás:* www.hdbg.de

²⁸ A következő adatok az omm1910.hu oldalról származnak. A „Magyar Birodalom” területi felosztása a tanulmány relevanciája szempontjából a következő volt: Duna bal partja, Duna-Tisza köze, Tisza jobb partja, Tisza bal partja.

A trianoni békeszerződés 265 000 fős német közösséget csatolt el Magyarországtól, amely a kárpát-medencei németiség 14 %-át tette ki. Csehszlovákia az 1920-as népszámlálás alapján a következő etnikai képet mutatta (13 374 000 fő az összlakosság, amely nagyságrendileg azonos Jugoszláviáéval): a „csehszlovák nemzethez” 8 765 000 (65,5 %), a némethez 3 123 000 (23,36 %), a magyarhoz 745 000 (5,6 %) ember tartozott, míg az államban továbbá jelen volt közel 800 000 más nemzetiségű polgár is (lengyel, ruszin, zsidó). 1930-ra a nemzetiségek számaránya egyedül a magyarnál csökkent, míg a csehszlovákiai németiség létszáma 3 231 000 főre nőtt²⁹. Ezen népszámlálás a kárpátaljai és a szlovenszkói németek létszámát már csak 150 000 főre teszi, amely csökkenésben szerepet játszhat a Szudéta-vidékre történő migráció, de akár az asszimiláció is.

II.2.2. A szlovenszkói németek és a csehszlovák belpolitika

A két világháború közötti időszakban a szlovákiai németek³⁰ (Slowakeideutschen/Karpatendeutschen: cipszerek, mánták, habánok és szepességi németek) történelmi okokból más stratégiát folytattak, mint a szudéta-németek, főképp a szlovákiai magyar pártokkal keresték a kapcsolatot, olyannyira, hogy ezen pártoknak (Országos Keresztényszocialista Párt/Deutsche Christlichsoziale Landesparteien – Esterházy János) külön német tagozata, frakciója is volt³¹. A korszakban jeles képviselőjük volt Nitsch Andor (Cipszernémet Párt elnöke), aki a következőképp vélekedett 1935-ben: „... a szlovenszkói németiség érdekei teljesen eltérőek a szudétanémet érdekektől, ezért az itteni németiség nem támogatja a szudétanémet pártokat.”³² A német kisebbségnek az impériumváltást követően annyiban volt könnyebb helyzete, mint a magyarságnak, hogy a „földreform” kisebb mértékben érintette őket (főleg városi habitusa miatt is), illetve kétszeresen védtek érdekeit, egyszer a szudéta-németek Prágában, másodszor pedig a weimari Németország nemzetközi szinten.

²⁹ Gulyás László: A csehszlovák állam első felbomlásának (1938-39) regionális vonatkozásai. Tér és Társadalom 17. évf. 2003/3. 129-143. p.

³⁰ Kiss Gy. Csaba: Kárpáti németek. Forrás: mno.hu (http://mno.hu/migr_1834/karpati-nemetek-445359) Letöltés: 2014. augusztus 14. 14:12.

³¹ A németországi civilizatórikus fölényre ráépülő modern, származási (népi német) etnikai felfogás és a hagyományos hungarusz tudat hatásai, a falusi, kisvárosi, kulturális nemzeti identitás megnyilvánulásai között jelentős különbségek voltak, ami a szudéta és a szlovenszkói németek eltérő gondolkodásában is megnyilvánult.

³² Molnár Imre: Esterházy János élete és mártírhalála. Budapest, Méry Ratio Kiadó, 2011. In: 77.o.

A csehszlovák belpolitikára a '30-as évektől fokozatos nyomás nehezedett a hitleri Németország felől. A fő vitapont a szudéta-németek helyzete volt, amelynek védelmét a náci Németország felhasználta expanziós törekvéseire, Csehszlovákia felosztására. Ugyanakkor történelmi tény, hogy ekkor még a szlovenszkói németekre kisebb mértékben hatott a nacionalizmus, mint csehországi társaikra. A szélsőjobb megjelenésével és eszméinek terjedésével a '30-as évek közepén megalakult a Kárpáti Német Párt, a Szudétanémet Párt befolyása alá tartozó „helyi” szervezet, amely fokozatosan szakított a közös magyar-német politikával és érdekegyeztetéssel. További változást okozott a II. világháború, illetve a független Szlovákia megalakulása, amely német „bábállami” státuszt eredményezett, ami a német katonai alakulatok megjelenésével fasiszálódáshoz vezetett (SS, Gestapo különítmények megjelenése, masírozások felvidéki városokban, továbbá Franz Karmasin és a Szlovákiai Német Párt szerepe).

A gondolatmenet zárásául megemlítenéd, hogy a szlovákiai németek esetében is 1944-1945-ig jellemző volt a pozitív diszkrimináció a többség részéről, főleg a birodalmi némettség nyomásra. Ez Szlovákiában viszont jóval erősebben megnyilvánult, mint a térség államaiban, mivel a birodalom szomszédsága és az ország vazallus státusza miatt betiltottak minden, nem fasiszta módon szerveződő német intézményt, pártot. Cserébe a német kisebbség 1939 márciusától önálló államtitkársággal, az iskolaügyi minisztériumban német ügyosztállyal rendelkezett, tagjai szabadon vallhatták magukat a nemzetiszocializmus követőinek, nem korlátozták sajtószabadságát és gyülekezési jogát, saját pozsonyi közjegyzőt nevezhetett ki, önálló bankja és színháza lehetett, valamint a német szakszervezet működését engedélyezték. A magyar és a német kisebbséghez való eltérő viszonyt kiválóan példázza Jozef Tiso, 1938. decemberi nyilatkozata: *„A magyarok, akik szintén élnek Szlovákiában, irigylük a németektől, hogy annyi jogot adtunk nekik. Ezt válaszolom erre: jöjjenek velünk, ahogy a mi németjeink jönnek, s akkor ugyanannyi jogot fognak kapni.”*³³

³³ In.: Molnár Imre: 146.o.

III. Németek a II. világháborúban

III.1. A német győzelmek időszaka

Az I. világháborút követően Kelet-Közép-Európában a német vált a legnagyobb „kisebbségkibocsájtó” néppé, mert a mintegy 8,5 millió fős közösség jelen volt szinte minden országban, ahol meghatározó gazdasági és igazgatási pozíciókat töltött be. Ez a hatalmas létszám és a fokozatosan növekedő anyaországi német befolyás együtt háborús ürügyként szolgált, azaz a kisebbségi jogokra hivatkozva semmisítette meg Hitler Csehszlovákiát, vagy részben emiatt támadta meg Lengyelországot (Danzig kérdése, amely a '30-as évek végére párosult a biztonságpolitikával, valamint az „élettér-elmélettel”), ami közvetetten a II. világháború kitörésében és a háború éveiben is megjelent (Memel-vidék annektálása, Jugoszlávia megszállása, ukrainai németek telepítése). Történelmi tény továbbá, hogy szlovákiai, illetve a jugoszláviai, majd újra magyarországi, de relevánsan definiálva a vajdasági, németség sorsa a II. világháborúban szétválaszthatatlanul egybeforrt a Német Birodaloméval és annak szövetségeseivel, emiatt szükséges egy áttekintés végzése a politikai és katonai eseményekről.

III.1.1. Csehszlovákia és Jugoszlávia széthullása

A II. világháború kitörésekor, a korábban francia és az angol érdekszférába tartozó államok nagy része már a náci Németország felé orientálódott, vagy kötelezte el magát. A volt „kisantant” államai közül Csehszlovákia megsemmisült, alkotóelemeire hullott, Románia területi vitában állt Bulgáriával, a Szovjetunióval és Magyarországgal, így „harapófogóba” került (németbarát kormány 1940 végétől), egyedül csak Jugoszlávia élvezhetett viszonylagos „függetlenséget” 1941-ig. Az eseményekkel párhuzamban a magyar revíziós politika is mondhatni a „csúcspontján” volt. 1938. november 2-án megszületett az I. bécsi döntés, ami a Felvidék déli, főképp magyarlakta, határsávjáról döntött, illetve előrevetítette a többnemzetiségű állam felbomlását. 1939 márciusában hallgatólagos német beleegyezéssel Magyarország megszállta Kárpátalját, minek következtében a ruszinszkói németség magyar impérium alá került (az I. bécsi döntés keretében a kárpátaljai magyarság már visszakerült Magyarországhoz). A magyar kormány 1940. augusztus 31-én német támogatással elérte a II.

bécsi döntés kimondását Románia ellenében³⁴, így már „csak” a vajdasági magyar közösség érdekeiért kellett síkra szállnia a délszláv állammal szemben, ami a vajdasági németekre is hatott (igaz ekkor még hatályos volt az 1940. december 12-én megkötött jugoszláv-magyar örök barátsági szerződés³⁵).

Csehszlovákia mindig is „szálka” volt a hitleri Németország szemében, mivel amellet, hogy a legnagyobb lélekszámú német kisebbséggel bírt, földrajzilag „közel volt” („élettér-elmélet”), katonailag pedig szembehelyezkedett a birodalommal (francia és angol kapcsolatok). A náci mintára szerveződött Szudétanémet Párt, Konrad Henlein vezetésével mindvégig a szeparatizmust jelölte meg fő célként, amelyet burkoltan a területi autonómia és az önrendelkezés hangoztatásával, valamint agresszív tüntetésekkel és külpolitikai nyomással kísérelt meg elérni. A kérdés rendezését a nagyhatalmak békés úton kívánták megvalósítani, minek következtében engedményekre kényszerültek Hitlerrel szemben, lényegében feláldozva Csehszlovákiát („München kompromisszumos megoldás volt”). Az 1938. szeptember 30-i müncheni egyezmény³⁶ eredményeként megbomlott Csehszlovákia területi integritása, mivel a Szudéta-vidéket a nagyhatalmak, Hitler nyomására, Németországhoz csatolták, továbbá a nehéz helyzetbe került csehszlovák kormány tárgyalásokra kényszerült Magyarországgal (I. bécsi döntés) és Lengyelországgal is. „Az i-re a pontot” 1939 tavasza tette (március 15.), amikor a területileg megcsonkított, bel-és külpolitikai ellentétekkel terhelt Csehszlovákia alkotóelemeire hullott. Létrejött egy a Német Birodalom által megszállt Cseh-Morva Protektorátus és egy kvázi bábállam, Szlovákia (1939. március 14. – Zsolna), amelyek a birodalmi érdekeknek alávetetten léteztek egészen 1945-ig.

Jugoszlávia, nyugati kapcsolatai révén bizonytalan, instabil pontként szerepelt Hitler balkáni stratégiájában, ezért vagy alternatív szövetségesi, „kikapcsolt”, megnyert vagy pedig vazallusi-megszállt szerepet szánt neki (balkáni és közel-keleti tervek). A döntésnek egyik fő oka az volt, hogy túl nagy kockázatot jelentett volna úgy a Szovjetunió ellen hadjáratot indítani, hogy a háttérben van egy erősebb Jugoszlávia, amely könnyen destabilizálhatja a Balkánt, esetleg pedig egy hídfőt képezhet a birodalom hátba támadására. 1935 és 1939 között a Stojadinović-kormány partnerként viselkedett és tekintett Németországra, azonban az 1939-

³⁴ A nyílt magyar-román katonai konfliktus elkerülése céljából a németek „ráerőltették” a két államra a területi módosításokat.

³⁵ 1940. december 12. A magyar-jugoszláv örök barátsági szerződés megkötése. Forrás: rubicon.hu (http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1940_december_12_a_magyar_jugoszlav_orok_baratsagi_szerzodes_megkotes/) Letöltés: 2014. július 31. 20:59.

³⁶ Tarján M. Tamás: 1938. szeptember 30. – A müncheni egyezmény aláírása. Forrás: rubicon.hu (http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1938_szeptember_30_a_muncheni_egyezmény_alairasa/) Letöltés: 2014. augusztus 14. 14:38.

et követően hatalomra jutott Cvetković-kormány nyugati, illetve orosz szövetséget keresett, igaz a gazdasági kapcsolatok továbbra is élénkek maradtak a német és a jugoszláv fél között. 1941. március 25-én német nyomásra Jugoszlávia csatlakozott a háromhatalmi egyezményhez, főleg az olasz-görög konfliktus miatt, ellenben a Cvetković-kormányt³⁷ március 27-re a hadsereg puccsal elmozdította és a nyugati hatalmak felé orientálódó („ellenséges”), mondhatni németellenes politikát hirdetett meg a Dušan Simović vezette csoport. Németország nem engedhette meg magának, hogy egy újabb állam veszélyeztesse a balkáni pozícióit („görög probléma”), ezért a jugoszláv „pálfordulás” azt eredményezte, hogy Hitler már március 27-én parancsba adta a Wehrmachtnak Jugoszlávia megszállását, ami áprilisban le is zajlott. A délszláv államot felosztották a megszállók érdekeinek megfelelően, született három bábállam, de Magyarország³⁸, Bulgária és Olaszország is „profitált” a konfliktusból – igaz mindvégig a német birodalmi érdekek domináltak.

De miképp is kapcsolódnak ezen történelmi események a német közösségek sorsához? Az újonnan született szlovák államban a németiség vált a legnagyobb kisebbséggé és mivel egy erős prókátor védjegye alatt nyerte el függetlenségét Szlovákia, úgy ezen csoport felértékelődött. A helyzetet tovább árnyalta az a tény is, hogy az új államra a központosított egypártrendszerű diktatúra, a korporatív társadalmi berendezkedés, a közösségi autonómiák és kollektív jogok felszámolása volt jellemző, amelyhez a kisebbségnek is „alkalmazkodnia” kellett (Franz Karmasin vezette Kárpáti Német Párt). A Vajdaság területének bácskai része, Jugoszlávia felbomlását³⁹ követően újra magyar impérium lett, míg a Szerémség és Torontál német megszállás alá került, így a „helyi” németiség ismét határok által lett elválasztva.

Azzal, hogy Németország követelte Magyarországtól a katonai beavatkozást a Jugoszlávia elleni hadjáratban, egyben engedélyezte, hogy a Magyar Királyi Honvédség megszállja a 11 601 km² területű és 1,1 millió lakosú⁴⁰ Bácskát, így újfent elkötelezte maga mellett a magyar vezetést, ugyanakkor a szerbeket sem sújtotta túlzott területi elcsatolással, fenntartva így a képlékeny egyensúlyt. A Bácska visszacsatolásával 200 000 délvidéki német került újra magyar impérium alá, azonban a szerémségi és a temesi németiség egy része a megszálló német hadsereg befolyási övezetébe tartozott. Az évszázadokon át békében együtt

³⁷ A kormány egyensúlypolitikát folytatott.

³⁸ Magyarország csak 1941. április 11-én, Horvátország függetlensége és Jugoszlávia de facto megszűnése után, lépte át a volt jugoszláv-magyar határt, illetve kezdte meg Bácska birtokba vételét.

³⁹ Az államalakulat felbomlásában a helyi németiség is nagy szerepet játszott, „fegyverkezett”, gerillaharcot folytatott a jugoszláv hadsereggel szemben, valamint provokálta a korábbi többséget (Kulturbund, Sepp Janko tevékenysége).

⁴⁰ A bácskai revízió nem követte az etnikai határokat, mintegy 300 000 magyar tért vissza anyanyelvi területéhez, azonban velük együtt „érkezett” 243 000 szerb, 220 000 horvát és közel 200 000 német is, tehát a kisebbségi kérdés továbbra is megoldatlan maradt.

élő népek közötti XX. századi viszályt támasztja alá az a tény, hogy a bevonuló magyar csapatokat a bácskai német lakosság nem üdvözölte, sőt olykor arra is akadt példa, hogy helyi magyarok összetűzésbe kerültek ugyancsak helyi német lakosokkal, illetve a hadsereggel szemben mutattak ellenállást ezen kisebbséghez tartozók (ez a folyamat fordított előjellel a Bánátban is lezajlott). Az ellentétet az is élezte, hogy a megszállás kezdetén Újvidéken és Dél-Bácskában német csapatok állomásoztak, ami a vajdasági németeknek vonzóbb volt, mint a magyar politikai elit által szorgalmazott teljes revízió, amely végül Újvidék és a Duna vonaláig részben megvalósult.

A német politika Csehszlovákia és Jugoszlávia feldarabolásával igyekezett minden szembenálló felet, mint például a szlovák-magyart, a román-magyart, a szerb-magyart és a szerb-románt minimális területi engedményekkel mérsékelni, de mégis sakkban tartani, miközben a térséget konszolidálta, felügyelete alá vonta, hovatovább saját kisebbségeinek a helyzetét is erősítette, illetve felhasználhatta őket katonai „utánpótlásként”, gazdasági „erőforrásként”⁴¹.

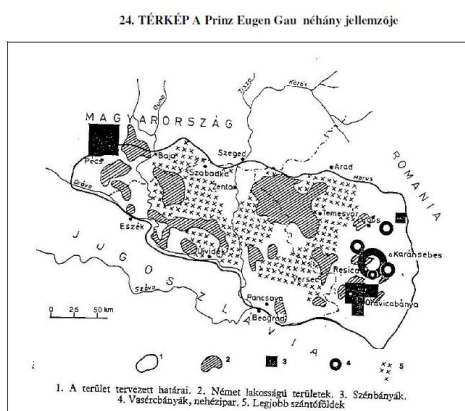
III.1.2. Tervek és félelmek. A németiség, mint eszköz. „Az ötödik hadoszlop.”

A magyar, a román és a szerb nép megosztása céljából a történelmi Magyarország délvidéki területein élő németiséggel Hitlernek a következő tervei voltak. A Prinz Eugen Gau⁴² (továbbiakban Gau) terve Göring marsall „íróasztalán” született meg, amelynek az lett volna a célja, hogy a baranyai, bácskai és a temesi németeket egy német felügyeletű ütközőállamba tömörítse, illetve magával a tervvel részvételre ösztönözze Magyarországot a Jugoszlávia elleni hadjáratban, továbbá Romániát sakkban tartsa (a Temesközre/Bánátra mindkét állam igényt tartott). Ezen bábállam a Magyarországtól elcsatolt Baranya-megyéből, a jugoszláv Vajdaságból, valamint a román impérium alatt álló Kelet-Bánátból állt volna. Míg a Gau területe 44 000 km² lett volna, addig lakossága 2,7 millió fő, amelynek ekkoriban 29 %-a magyar, 25 %-a német, 21 %-a román és 16 %-a szerb volt (maradék 9 % az egyéb kategóriába esett). Tehát, ezen terv amennyiben megvalósult volna, úgy egy teljesen kevert,

⁴¹ Hitler a „határon túli németiséget” sajátos konstellációként – mondhatni érzéketlenül - kezelte, amit bizonyít, hogy 1942-ben a bánáti és szerémségi németek közül 21 000 főt Lengyelországba telepített át, mivel a birodalom gazdasági érdekeit az szolgálta (ipari munkaerő).

⁴² A Gau ötlete régebbi keletű, már 1939-ben felmerült tervként különböző német többségű területek későbbi Birodalomhoz való csatolása, 1940-ig azonban ezzel szemben a németek hazatelepítése, majd a megszállt területekre való kihelyezése Hitler számára jobb elképzelésnek tűnt. 1940 végén határozta el magát a romániai és magyarországi németek helyben hagyására, ekkor ismét aktuálissá vált a Gau kérdése. 1941 áprilisában ennek megszűltetése a sakkban tartó célt szolgálta.

többség nélküli, ám gazdaságilag életképes állam jött volna létre: ahol a lakosság negyede „uralkodott” volna a „többség” felett, amely kizárólagosan német érdekeket szolgált.

6. ábra: A Prinz Eugen Gau néhány jellemzője. *Forrás: Rónai András. Térképezett történelem*

Azonban a történelmi folyamatok alakulásának következtében a Prinz Eugen Gau nem született meg, a területi változások mégis lezajlottak a II. világháború éveiben, amelyek nagymértékben érintették mind a bácskai, mind a délvidéki németiséget (szerémségi, torontáli, temesi - bánáti).

A világháború éveiben továbbá jellemző volt az a tény is, hogy a németekkel szövetséges államok német kisebbségei egyfajta „államot képeztek az államban”⁴³, többletjogokat élveztek és felettük saját államuk csak korlátozott szuverenitást gyakorolhatott (lásd. magyarországi németek besorozása a Waffen SS-be, valamint a nem harcoló fiatalokat pedig a TODT szervezetbe, a német munkaszolgálat kötelékeibe). Szlovákiában a totalitárius rendszer jegyei mellett a helyi németiségnek és az őket kizárólagosan képviselő nemzetiszocialista elitnek szintén többletjogai, privilégiumai voltak, amellet, hogy Szlovákia előnytelen gazdasági terheket viselt szövetségesi státusza miatt a Német Birodalommal szemben. Továbbá a helyi német közösségek és náci mintájú szervezeteik Hitler előretolt „hadoszlopaiként” viselkedtek, tehát sakkban tartották az adott kormányokat és az adott országok gazdasági javainak a totális háború alá rendelésében segédkeztek (például a magyarországi Volksbund az ország „titkolt” erőforrásainak felderítésében nagy szerepet játszott). Ez a fajta német befolyás a világháborút követően a kisebbségek hűtlenségének bizonyítására használt egyik alap vád lett.

⁴³ Az úgy nevezett bécsi német népcsoport egyezmény foglalta magában ezen különleges jogokat, amelyeket igaz Magyarország is elfogadott, azonban a gyakorlatban azok megvalósulását akadályozta (egészen addig, amíg független állam volt).

A totális háború nem csak mezőgazdasági terményeket, nyersanyagot igényelt, hanem emberi forrásokat is, főleg azok után, hogy a német hadsereg nagy veszteségeket szenvedett el a keleti fronton. Emiatt a német szövetséges, vagy megszállt Közép-Kelet-európai országokban megkezdődött a német kisebbségek körében is a kezdetben önkéntes, majd kötelező sorozás, ami alól nem volt kivétel sem a magyarországi, a szlovákiai, sem pedig a megszállt „vajdasági” területen élő németiség (az első toborzás 40 %-a a Bácskából érkezett). Magyarországon a három sorozás alkalmával 100-120 000⁴⁴ népi németet állítottak az SS-kötelékeibe (és a Wehrmacht soraiba), akiknek nagy része nem élte túl a világháborút.

AZ ELSŐ MAGYARORSZÁGI TOBORZÓAKCIÓN (1942. FEBRUÁR 5–ÁPRILIS 3.) ADATAI					
Terület	Jelentkezők	Elutasítva	Alkalmos	SS követelményei szerint alkalmas	Wehrmacht
Bácska	12 868	3452	9416	4173	5243
Bakony vidéke	1145	521	624	311	313
Közép-Szatmár	2312	827	1485	439	1046
Kárpátalja	1414	475	939	406	533
Erdély	2386	674	1712	508	1204
Dél-Dunántúl	3540	977	2563	1475	1088
Ny.-Magyarország	2044	923	1121	254	867
Összesen:	25 709	7849	17 860	7566	10 294

7. ábra: Az első magyarországi toborzóakció. *Forrás: Rubicon (2012/11. szám)*

Másik fontos szempont, hogy a világháború kitörésével párhuzamban Hitler a német „néptöredékek”, kisebbségek számára elsődleges célként jelölte meg hazatelepítésüket, vagy a gazdasági centrumokba történő átcsoportosításukat (Lengyelország, Csehország etc.), amelyet 1942-től kiterjesztett a Délkelet-európai térségre, így a Jugoszlávia helyén kialakult utódállamokra is. A háború előrehaladtával Hitler ezen tervét nem valósította meg, helyette a német kisebbségeket helyén hagyta, hogy ily módon tartsa befolyása alatt a szövetséges államok kormányait (Magyarország esetében a Volksbund jelentős nyomásgyakorló potenciállal bírt).

Végül az 1944-től visszavonuló Wehrmachtot több tízezer német civil követte önkéntesen, illetve szervezett telepítés keretében Németországba (evakuálás, félelem a régi többség megtorlásaitól és a „közeledő” Szovjetuniótól). Ez a létszám Szlovákia esetében közel 50 000 fő volt, míg a Vajdaságot tekintve összesen 100-120 000 fő, akik később, a front elhaladtával és Németország kapitulálása után megkíséreltek visszatérni otthonukba, de az „újjaszülető” államok többsége ezt már nem hagyta.

⁴⁴ Az adatban szerepel az 1941-es revíziót követően a megszállt bácskai németiség is, valamint Észak-Erdély, Kárpátalja és a Felvidék besorozott németisége is.

III.2. A háború vége, a német kisebbségek tragédiája

III.2.1. Jugoszlávia

A bácskai és a megszállt szerbiai némettség sorsa a magyarországiénál jóval kedvezőtlenebb volt. Eleve identitásukban nagy eltérés volt e régiókban élő német közösségek között, mivel Magyarországon megalakult az a Gratz Gusztáv vezette Hűségmozgalom⁴⁵, amely a magyar nemzettel való sorsközösséget tűzte zászlajára, míg a délvidéki némettség (a részleges német ellenőrzés miatt is) inkább a birodalomhoz volt hű – ezen vonás megnyilvánult a térség védelmére létrehozott Prinz Eugen SS önkéntes hadosztály⁴⁶ létében is. Érdekesség a bánáti németek magyarokhoz fűződő viszonya, ami a II. világháborúban olyannyira ellenségesé vált, a területi revíziótól való félelem okán, hogy a náci német megszállás idején a magyar iskolákat és a templomokat zártak be, míg a szerb és a román intézményeket hagyták működni.

A kisebbségnek a birodalom mellett való hűsége, illetve a szerbek németellenessége (bosszúvágya) miatt a délvidéki németek, hasonlóan a többi Közép-Kelet-európai országhoz (mint például a csehszlovák gyakorlathoz), „nemkívánatos” elemmé váltak. Ekkorra már bebizonyosodott, hogy a Német Birodalom vereséget fog szenvedni, így egy erős prókátor hiányában megszűnt a kisebbségeinek is minden korábbi privilégiuma – a többségi nemzetek pedig bármilyen intézkedést legitimálhattak kárukra (vagyonelkobzás, kiutasítás, legradikálisabb esetben deportálás, elpusztítás). 1944-45-re világszerte elfogadottá vált a némettség kollektív felelősségének, bűnösségének az elve, így Jugoszláviában és Magyarországon is „legitim” volt a saját német kisebbséggel szembeni diszkriminatív, sokszor emberi jogokba ütköző eljárás (a titói partizánok proletár forradalmat kíséreltek meg véghez vinni, míg Magyarországon demokratikus fordulat következett be, ez pedig a kisebbségekkel szembeni viszonyban is megjelent). Az „eljárásnak” három oka volt: 1. Soha nem volt még ekkora mértékű, az emberi civilizációt a pusztulás szélére juttató háború, melynek meg kellett találni a felelősét, jelen esetben a németiséget. Ugyanis a győztesek nem lehetnek hibásak, ezért mindenki, aki német volt, bűnösnek lett kikiáltva, még a csecsemő is. Azonban a győztesek mellett a vesztesek is, mint a magyarok és a románok, igyekeztek a németségre hárítani a felelősséget. 2. Térségünkben a kitelepítés lett az „általános büntetése”

⁴⁵ Ugyanakkor Magyarországon is létezett a birodalomhoz hű némettség, akik többnyire a Volksbund tagjai voltak.

⁴⁶ A hadosztály fő feladata a jugoszláv partizánok visszaverése volt, illetve 1944-től a visszavonuló német csapatok fedezése, de akkora veszteségeket szenvedett el, hogy újra kellett szervezni – végül a jugoszláv „felszabadító” hadsereg előtt tette le a fegyvert.

a német közösségeknek, amelynek gazdasági, társadalmi és politikai előzményei voltak. A régió minden állama óriási háborús veszteségeket szenvedett el, ezért a relatív gazdag, s jómódú németiség vagyonának kisajátításával, majd szétoztásával a többségi nemzet tagjai között, ezen problémákat orvosolni lehetett. Így az elűzött vagy meggyilkolt vajdasági németek (és magyarok) vagyona, földje, háza a szerb többség kezébe kerülhetett, orvosolva az állam nehéz helyzetét (szociális kérdés, földkérdés etc.). Az elkobzott német vagyon sorában nagy jelentőségű volt a föld, amivel az agrárszegénység helyzetének megoldása mellett a hatalomra törő baloldal politikai támogatást is igyekezett szerezni. 3. Végül pedig maga Németország is „elpusztult”, 9 és fél millió ember meghalt, az ország romokban hevert, így a szövetségesek által ellenőrzött ország újjáépítését „logikus módon” ezen áttelepülők, menekültek végezték el, mint „ingyen munkaerő” (mintegy 7 és fél millió ember összesen).

1944 szeptemberében a magyar csapatok megkezdték a megszállt területek kiürítését, amelyek helyére a Josip Broz Tito vezette partizánhadereg vonult be és október 17-én alakított ki katonai közigazgatást, azaz mind a magyar, mind a német kisebbség kiszolgáltatottá vált (a szovjetek elől visszavonultak ekkor már a német csapatok). Már másnap, 1944. október 18-án elrendelték a teljes német kisebbség kitelepítését, illetve internálását, amelynek oka a magyarsághoz hasonló háborús és egyben kollektív bűnösség kikiáltása volt. Igaz a gyakorlatban csak 1944 októberében vált jogfosztottá a németiség, azonban a kommunisták már egy évvel korábban, 1943. november 21-én, a boszniai Jajceban rendeletet alkottak a kisebbség kollektív bűnösségéről. A Jugoszláv Antifasiszta Népfelszabadító Bizottság a következőképp fogalmazott a vajdasági németek sorsát illetően: „1, A Jugoszláviában élő német kisebbség minden tagja automatikusan elveszíti állampolgárságát, továbbá összes polgári és nemzetiségi jogait. 2, Minden német etnikumú személy teljes ingó és ingatlan vagyona államosítottnak tekintendő és állami tulajdonná válik. 3, A jugoszláviai németek nem kérhetnek és nem gyakorolhatnak semmilyen jogot, és tilos jogi vagy személyi védelmet kérniük a bíróságoktól vagy intézményektől.”⁴⁷ Tito 1945 januárjában a következőket mondta a jugoszláviai németekről, ami az általános többségi akaratot is tükrözte: „A németek nem érdemelték meg, hogy hazánkban éljenek és mindet ki fogjuk telepíteni!”

⁴⁷ Weiss Rudolf: Kommunista gáztették a délvidéki németiség ellen. (http://adattar.vmmi.org/fejezetek/1683/10_kommunista_gaztettek_a_delvideki_nemetseg_ellen.pdf)
Letöltés: 2014. augusztus 2. 18:20.

A valóságban 1944. október 18-án kezdődött meg az a kálvária, mely 1948-ig 20-40 000 magyar és becsült adatok szerint 120 000 német halálát eredményezte⁴⁸. Ugyanezen évben közel 40 internálótábort alakítottak ki (járeki, dunabökenyi, verbászi, szikicsi, gákovai etc.), amelyekbe több tízezer német és magyar nemzetiségű személyt zártak, embertelen körülmények között tartva őket (egyes adatok szerint 140 000 németet tartottak fogva, akik közül 1948-ban csak 24 941-en kapták vissza állampolgárságukat⁴⁹). A bevonuló csapatok a helyi, szláv lakosság támogatásával, valamint a legfelsőbb katonai és politikai vezetés tudtával csak 1944 őszén 8500 németet gyilkoltak le, bosszúból a német megszállás miatt, egész német falvak néptelenedtek el (helyükre Dél-szerbiai lakosok érkeztek később, felborítva a Vajdaság etnikai arculatát). Az etnikai tisztogatás kegyetlenségét mutatja, hogy az áldozatok 60 %-a nő volt, míg 40 %-a férfi.⁵⁰ A kollektív bűnösség kimondásával a németiséget automatikusan megfosztották állampolgárságuktól, tehát nem szavazhattak, nem részesülhettek nyugdíjban, bármikor elbocsáthatták munkahelyükről, magántulajdonukat elkobozhatták, továbbá nem volt joguk anyanyelvi oktatásra, hivatali nyelvhasználatra, politikai szervezetek létrehozására, érdekképviselőre (etc.) – azaz teljesen kiszolgáltatottjaivá váltak a többségnek, amin csak rontott a kaotikus háborús helyzet.

1945 augusztusában a potsdami konferencián a szövetséges hatalmak véglegesen eldöntötték a lengyelországi és csehszlovákiai szudéta- és kárpáti németek teljes, míg a magyarországiak részleges kitelepítését, azonban a jugoszláviai németek kérdése az állam „belügyévé” vált. Bibó István irataiban a következő módon emlékezett meg a konferencián történetekről: *„A potsdami értekezletnek, gondolom, minden eszébe jutott, csak az nem, hogy Magyarországon ilyet elrendeljen, hiszen nem rendelt el Romániában, Jugoszláviában sem. Ezzel azonban a magyarországi svábok ügyéből akta lett, s ha már felelni kellett a magyarok kérdésére, a legegyszerűbb az volt, hogy a lengyel és a cseh kitelepítésre vonatkozó határozatok mellé hozzácsapják a magyarországi németek kitelepítését is.”*⁵¹ A vajdasági németek sorsáról a szerb többség érdekeit képviselő Tito döntött, minek következtében az „enyhébb” büntetés a kitelepítés volt, aminek fejében legalább az áttelepülők életben maradhattak, 120 000 honfitársukkal ellentétben, akik bíztak ártatlanságuk elismerésében -

⁴⁸ Egyelőre az áldozatok számát a kutatások csak becslés szinten tudják meghatározni, mivel a szocializmus évtizedeiben a kérdés „tabunak” számított, valamint a többségi társadalom számára is kellemetlen a történelmi tragédia. Lásd. a vajdasági magyar áldozatok esetében beszélnek 20 000 főről, de 40 000, sőt 80 000 áldozatról is.

⁴⁹ Pál Tibor: Bácska 1941 és 1945 között. Forrás: historia.hu (<http://www.historia.hu/userfiles/files/2011-0910/Pal2.pdf>) Letöltés: 2014. augusztus 9. 19:45.

⁵⁰ Pál Tibor: Bácska 1941 és 1945 között.

⁵¹ Bibó István: A 45-ös sváb kitelepítés (elérhető: <http://www.rev.hu/sulinet45/szerviz/oha/bibo.htm>)

velük a partizánok és az embertelen fogva tartás-internálás körülményei végeztek. Ezen négy évben a vajdasági németek tízezrei Ausztrián és Magyarországon keresztül próbálták meg elhagyni hazájukat, vagy lettek kitoloncolva a jugoszláv hatóságok által (illetve a későbbi visszatelepülés reményében bázisterületként tekintettek e két országra). A Magyarországon tartózkodó jugoszláviai svábok elhelyezése, élelmezése a magyarországi németek kitelepítésének megkezdésekor minősült át német kérdéssé. Mind a magyar politika, mind pedig a magyar hatóságok bizalmatlan elemként tekintettek a jugoszláviai németekre, főképp azon okból is, hogy egyszerre kellett a magyarországi németek helyzetét szabályoznia, illetve letelepítenie a korábban visszacsatolt területekről menekülő 200 000 főt kitevő, illetve a lakosságcsere egyezmények által az otthonát elhagyni kényszerülő közel 100 000 fős magyarságot. Amint a nemzetközi jog lehetővé tette a trianoni országhatáron belül élő németek áttelepítését, a magyar hatóságok ezeket a jugoszláviai német menekülteket is kitelepítették, amire azonban nem volt felhatalmazásuk, miután a kitelepítés lehetősége csak a magyar állampolgárságú német nemzetiségűekre vonatkozott. A Németországot megszálló katonai hatóságok és a magyar kormány között folyamatos volt az egyeztetés és a konfliktus a magyar fél részéről időről-időre illegálisan kitelepített jugoszláviai németek miatt. Végül az 1949-ig Magyarországot elhagyó 220 000 német között tízezres nagyságrendű jugoszláviai menekült is volt.

Igaz 1945 májusában az európai háború véget ért, azonban az internálótáborok Jugoszláviában még 1948-ig léteztek. A közel 40 internálótáborból a következő 6 koncentrációs táborban szenvedett több éven keresztül a vajdasági németiség: Rezsőfalván (Rudolfsgnad) 11 000 német nemzetiségű gyermek, idős és asszony vesztette életét, míg a bánsági Molidorfban 3000, a bácskai Körtésfalván 3500 (mindkét falvat lerombolták 1948-ban), Gádon 8500, Járeken 7000, a szerémségi Szávaszentdemeteren pedig 2000 ember halt meg (itt magyarokat is fogva tartottak). A táborokban összesen 64 000 német nemzetiségű embert gyilkoltak meg, emellett a partizánok megtorlásai és a szovjet malenkij robot során is több tízezren vesztették életüket (20-30 000 fős nagyságrendben). A koncentrációs táborok 1948. március 1.-jéig működtek, mikor nemzetközi nyomásra Jugoszlávia kénytelen volt felszámolni őket, azonban a kényszerszermunka és a kitelepítés továbbra is zajlott. Az eredmény egyértelmű, mely a genocídium jegyeit hordozza magán, az egykor 310 000 fős vajdasági németiség eltűnt, 2002-re 3154 német nemzetiségű maradt a területen.

A mai vajdasági német közösség forrásai szerint 64 000-en vesztették életüket a koncentrációs táborokban, míg a vajdasági-tartományi (történészekből álló) tényfeltáró bizottság 27 000 ember halálát ismerte el idáig, azonban nemzetközi berkekben 120 000

áldozatot tartanak számon. Nikola Kmezić, egykori kommunista politikus, utólag a következőképp emlékezett meg az 1944-45-ös vérengzésről: *„A legnagyobb bűn a több tízezer vajdasági magyar és német üldöztetése és kiirtása volt. A németek és a magyarok üldöztetését és kiirtását bizonyos fókig próbálhatjuk mi magyarítani, de ezeket a lépéseket sosem lehet és nem is fogjuk tudni igazolni. Tudom, hogy az időt már nem lehet visszatekerni, de ezt nem lett volna szabad akkor jóváhagynunk.”*

III.2.2. Csehszlovákia

Csehszlovákia, csakúgy, mint Jugoszlávia, győztes államként „születetett újjá” 1945-öt követően. A Beneš vezette emigrációs kormány, hasonlóan a titói partizánokhoz, már a II. világháború alatt megfogalmazta a háború utáni homogenizációs törekvéseit, azaz a kisebbségeknek a sorsát. Beneš, a müncheni egyezmény igazságtalanságára és Csehszlovákia megsemmisítésére hivatkozva, a nagyhatalmaknál, legfőképp Sztálinnál elérte⁵², hogy minden csehszlovákiai németet kitelepíthessen, hovatovább létrehozasson egy „kisebbségek nélküli Csehszlovákiát” (a magyar kisebbséget is ki kívánta telepíteni). A legfőbb hivatkozási alap az volt, hogy ezen kisebbségek „hűtlenek” voltak Csehszlovákiához, ezért nincs joguk annak újra állampolgáraivá válniuk, tehát kollektív bűnösök.

A front közeledtével 1944 szeptemberétől a hatóságok megkezdték Szlovákia németiségének az evakuálását nyugatabbra, illetve a Német Birodalomba (1945. januárig). A Szlovákiai Német Párt (Deutsche Partei, vagy más néven Kárpáti Német Párt), mint a kisebbség kizárólagos képviselője, 100-120 000 ember részleges, majd teljes evakuálásáról döntött, akik 30 kilogrammos csomagokat vihetek mindössze magukkal (véltetően olyan németek is elhagyták az országot ekkor, akik tagjai voltak nacionalista szervezeteknek, tehát joggal tartaniuk kellett a szovjet „bosszútól”, vagy csak egyszerűen az életüket féltették). Szlovákiában ekkoriban mintegy 60 000 fős német közösség maradt, azaz választotta a büntetlenségének tudatában a szülőföldön való maradást. A konszolidálását követően 1945 áprilisától a korábban evakuált németek nagy része megkísérelt visszatérni otthonába⁵³,

⁵² Sztálin, cserébe, hogy hagyta a németiség teljes, valamint a magyarság részleges kitelepítését, „megkapta” Kárpátalját.

⁵³ „A hazatérőket kifosztott vagy elfoglalt házak fogadták, a telepések részéről pedig gyakran érték őket inzultusok. Az üldöztetés és az éhínség hatására sokan a hegyekbe menekültek, az öregek pedig gyakran követek el öngyilkosságot. A németellenes hisztéria a csúcspontját a přerovi állomáson, 1945. június 18-án elkövetett tömegvérengzés jelentette, amikor az I. csehszlovák hadsereg katonái nemzetiségük miatt 265 hazatérő németet, döntően asszonyokat és gyerekeket gyilkoltak meg.” Forrás: c3.hu (<http://www.c3.hu/~klio/klio032/klio146.html>)

Letöltés: 2014. augusztus 15. 12:18.

azonban a „rég-új többség” ezt minden eszközzel próbálta akadályozni, sikeresen (potsdami konferencia későbbi döntése⁵⁴). A Szlovák Nemzeti Tanács⁵⁵ 1945 februárjában rendeletet alkotott ezen evakuált németek ingó- és ingatlan vagyonának sorsáról, amelyet a háborús veszteségeket elszenvedett szlovák állampolgároknak adtak kárpótlás gyanánt (jugoszláviai gyakorlathoz hasonlóan). Ezen rendelet előrevetítette az 1945. április 5-én meghirdetett, úgy nevezett „kassai kormányprogram”⁵⁶, német és magyar kisebbségellenes intézkedéseit (állampolgárság megvonása, vagyonelkobzás, kollektív bűnösség etc.).

A kormányprogram kimondta, hogy minden fasisztának és Csehszlovákia ellenségének titulált német állampolgárt internálni kell, amelyet a Megbízotti Hivatal Elnökség és Nemzetbiztonsági Főparancsnokság hajtott végre. Az internálási akciók háromféle módon zajlottak⁵⁷, létrehoztak gyűjtőtáborokat, amiket a munkatáborok vagy más néven a büntetőtáborok „követtek”, végül pedig kitelepítési táborokat. Az internálás három módja egyértelműen körvonalazta a szlovákiai németek sorsát, ami a kitelepítés lett. Közel 50 ilyen táborot hoztak létre, ahol embertelen körülmények uralkodtak, nem álltak rendelkezésre a minimális lét- és egészségügyi feltételek, jellemzőek voltak a járványok, ami több száz ember halálát eredményezte. 1945-1946-ban az internáló táborok 82-85 %-át tették ki német nemzetiségűek (18 000 fő), azonban létszámuk növekedett, mivel többen nem vállalták nyíltan kisebbségi létüket, bujkáltak a hatóságok előtt. Érdekesség, hogy Szlovákiában ekkor több faluban végeztek pogromot a német kisebbség ellen, de arra is volt példa, hogy több esetben ellenezték a kitelepítést (szimpátiatüntetés), azonban ez nem változtatott azon a hivatalos állami állásponton, hogy a német kisebbség felelős a fasizmusért és Csehszlovákia széthullásáért.

A mostoha csehszlovák körülmények mellett a térségben megszálló hatalomként jelen volt a Szovjetunió, amely mint „felszabadító”, bármit megtehetett egy-egy ország állampolgáraival, legfőképp kisebbségeivel, pláne a szemükben legfőbb ellenséggel, a németiséggel. Így azon túl, hogy Csehszlovákiában jogfosztottá vált ez a közel 150-200 000

⁵⁴ „A prágai s vele együtt a szlovákiai kormány a potsdami konferencia után kénytelen volt tudomásul venni, hogy a csehszlovákiai német kisebbségtől eltérően a magyar kisebbség egyoldalú kitelepítésére nem kapta meg a győztes nagyhatalmak beleegyezését.” Forrás: Szarka László: A csehszlovák-magyar lakosságcsere helye a magyar kisebbség tervezett fölszámolásában 1945-1948 között. Kisebbségkutatás, 2007/3. szám.

⁵⁵ A SZNT már 1944 októberében rendeletet alkotott minden német szervezet és párt betiltásáról.

⁵⁶ Tarján M. Tamás: 1945. augusztus 2. – Életbe lép Beneš 33. számú dekrétuma. Forrás: rubicon.hu (http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1945_augusztus_2_eletbe_lep_benes_33_szamu_dekretuma/)

Letöltés: 2014. augusztus 15. 12:05.

⁵⁷ A táborok kezdetben szinte kizárólagosan gyűjtőtáborok voltak. Gyakorlatilag minden olyan járásra jutott belőlük, amelyekben korábban németek éltek. Az első ilyen táborot Felkán (Vel'ká) alakították ki 1945. április 26-án.

fős közösség, még a Szovjetunió is elhurcolt közülük több tízezer embert munkaerőként malenkij robotra (Kárpátalján szinte minden német nemzetiségű férfit⁵⁸).

1946. április-májusában hozták létre a kitelepítési táborokat a közösség megszüntetésére. A kitelepítés központjai Pozsonyligetfalu-Köpcsényben, Nyitránovákön, Poprádon és Korompán, majd később Kassán voltak. Az intézkedés 57 000 németet érintett, akik a hazatérés mellett döntöttek. A deportálás vasúton zajlott le, amely vonatok Németország amerikai, illetve szovjet meg szállási övezetébe tartottak, felszámolva szinte egészében a több évszázada honos szlovákiai német közösséget. Az 1988-ban megjelent Medvetánc folyóirat statisztikái szerint a németiség létszáma Szlovákiában az 1930-as⁵⁹ 156 279 főről 1950-re 5179 főre csökkent, amely létszám 1980-ban 5100 főt tett ki, ami az összlakosság 0,1 %-át adja.⁶⁰ Napjainkban a német közösség létszáma alig 5000 fő⁶¹.

⁵⁸ 1944. november 13-án a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa elrendelte minden 18 és 50 év közötti magyar, illetve német férfi deportálását a kollektív bűnösség elve alapján.

⁵⁹ Az 1930. évi népszámlálás rendre „alábecsülte” a csehszlovákiai kisebbségek létszámát, emiatt tér el oly nagy arányban az 1910-es adatoktól a németek száma.

⁶⁰ Medvetánc: Jelentések a határon túli magyarok helyzetéről (Csehszlovákia, Szovjetunió, Románia, Jugoszlávia) - 1988. Budapest, MTA, 1988.

⁶¹ Szlovák Statisztikai Hivatal. (<http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=29518>)

IV. Németek a korabeli magyar sajtóban

A két vizsgált német közösség 1920 és 1948 között átélte mind a pozitív, privilegizált, mind pedig a diszkriminált kisebbségi létet. A tanulmány elkövetkezendő szakasza két napilap, a felvidéki *Új Szó* és a vajdasági *Bácskai Napló* (emellett egy gondolat erejéig a *Kalangya* folyóirat) kisebbségi „német-képét”, továbbá annak helyzetének változását, valamint a magyar közvélemény róluk alkotott álláspontját elemzi.

A kiválasztott lapok egy-egy történelmi korszak „szemelvényét” hivatottak elemezni. Míg a *Bácskai Napló*nak az I. világháborút követő számai kerültek elemzésre, addig az *Új Szó* a „Kárpát-medencei németiség” II. világháború alatti, 1944-1945-ös, majd az azt követő helyzetét mutatja be. Jelen kutatás, formai kötöttség miatt, nem vizsgálja a *Bácskai Napló* II. világháború alatti, valamint az *Új Szó* 1944. előtti számait, amelyek azonban az ezen tanulmányból készülő szakdolgozatnak már részei lesznek.

Elöljáróban szükséges megemlíteni, hogy a korabeli források döntő része a kárpáti németeket, a bácskai svábokat „egy kalap alá vette”, nem téve különbséget a baranyai, valamint a szlovákiai, a vajdasági és a bánáti németek között, ami a kitelepítéseknel, majd a kollektív bűnösség kimondásánál a sajtóban is kiemelt hangsúlyt kapott.

IV.1. Bácskai Napló

A Szabadkán megjelenő *Bácskai Napló* (a továbbiakban *Napló*) magát polgári, politikai napilapként definiálta, ugyanakkor az elcsatolás következtében a kisebbségi sajtó és kultúra egyik alapelemévé vált, ami meghatározta a szemléletét is. Mint magyar kisebbségi lap, a *Napló* főképp a magyar közösséget érintő kérdésekkel foglalkozott, azonban a vizsgált időszakban részben megjelentek olyan pontok, mint az alkotmányos kisebbségi jogok, amelyek összefonódtak a németiség ügyeivel is.

A vajdasági német közösség elemzését az impériumváltás utáni időszak (1920 és 1922 között) adja. A tanulmány szempontjából az első releváns cikk 1921. szeptember 20-án jelent meg a *Napló*ban, „*A választójog*” címmel, mely a jugoszláviai nemzetiségek helyzetét, valamint jogegyenlőségét egységesen vitatja. „*A szerb-horvát-szlovén nemzet a fejlődés útján van s ha tovább akar menni, előre haladni, előbb a nemzeti élet több mindennapos kérdését meg kell oldani, amelyek időközben felvetődtek. Ilyen felvetődött kérdés a választói jog reformja is. (...) A kisebbségeket, a nemzetiségeket, vagy egyes osztályokat sem lehet kirekeszteni a választói jogból, mert nem lehet egészséges ott a fejlődés, ahol tömegek vannak, amelyek az állam belső és külső életében nem vehetnek részt. A jogból kirekeszteni senkit sem lehet, mert ennek messzemenő kilengései, visszahatásai vannak, amelyből csak áldatlan, örökös politikai harc származhatnék.*” A határmódosításokhoz szorosan kapcsolódik egy 1920. október 16-i cikk, „*A Deutsches Volksblatt szerkesztője nyilatkozik a magyar kulturszövetség ellen intézett támadásról*” címmel, melyben a bácskai németiség „magyar-képe”, illetve az egykori magyar és a jelenkori délszláv többségi nemzetnek a magatartása körvonalazódik. „*Mi nem szidjuk a magyarokat, mi csak kritizáljuk őket. Mi magyarizáló törekvéseiket ítéljük el, amivel még ma is lépten nyomon találkozunk. A falvak intelligenciájára célzok, mely úgyszólván tiszta magyarokból áll. (...) Mi a szlavizálás ellen éppúgy tiltakozunk, mint a magyarság magyarosítási törekvései ellen. (...) A német ember nem lehet magyar érzésű, s ha mégis magyar érzésű, akkor viszont nem német.*”

1920. augusztus 14-én jelent meg egy cikk, a „*Politikai pártok tárgyalásai a vajdasági magyarság vezetőivel*” címmel, amelyben a vajdasági nemzetiségek pártjainak, így a sváboknak is, az igényei merülnek fel az állam felé, illetve Jugoszláviába való politikai integrálódásukról esik szó. „*A radikális és a demokrata párt hónapok óta kísérletezik már, hogy pártjuk részére megnyerje a vajdasági választópolgárokat. E célból most is folynak tárgyalások a Bácska-bánati magyarság és svábság vezetőivel. A pártok tárgyalásai azonban eddig az egész Vajdaság területén még semmi eredménnyel se jártak. A sikertelenséghez*

nagyban hozzájárul az a körülmény, hogy a Bácska-bánáti nemzetiségek között nagy tábora van az autonómia alapján berendezkedő államformának. Már pedig úgy a radikális, mint a demokrata párt a centralizáció mellett küzdenek és ellene vannak emez áramlatnak, mely az állam kantonszerű beosztását követeli és csak a honvédelmi és külügyi tárcákat akarják az egyes tartományok között közösnek.” A politikai együttműködésen túl körvonalazódik a kisebbségek területi autonómiájának a korszakban standard módon történő elutasíthatósága is a többségi nemzet részéről („a győztesek kaptak egy új államot”, s a korábbi kisebbségből többség lett, amely elemek nem kívánták szuverenitásukat megosztani – centralizált, többségi állam).

A korabeli vajdasági magyar elit is felismerte a helyi németiség helyzetének, viselkedésének, „politikájának” másságát, amit 1934 szeptemberében⁶² Havas Károly, a Kalangya folyóiratban is megfogalmazott. „A jugoszláviai németiséghez évszázados közös munka és egy közös kultúraforrás emlékezései fűzik a jugoszláviai magyarságot. A hajdan legendás hírű földi Kánaánt, Európának egy időben legdúsabb éléskamráját vállvetett munkával teremtették meg, és a vallási közösség, a jószomszédi viszony tökéletes harmóniát teremtettek a két nép között. A kisebbségi sorsközösség nem tette szorosabbá ezt a viszonyt, sőt bizonyos elhidegülés és közömbösség, tudatos visszavonulás következett be. Ennek igen sok oka van, a legszembeütőbbnek az látszik, hogy az utilitarizmus parancsolta a németiségnek a tudatos távoltage. Könnyebb helyzetének, geográfiai helyzete adottságainak előnyeit elvi, kisebbségi állásfoglalások kedvéért nem is kockáztathatta, és igen helyesen, igen sok ügyességgel tudott a maga számára kulturális és gazdasági biztonságot szerezni. A német öntudat és a német önérték világmozgalmába bekapcsolódottan állandó kulturális és gazdasági erősödés korszakát éli, és a jugoszláviai magyarság önmaga iránt való kötelessége: minden jugoszláviai német akcióban megkeresni a tanulságokat és tanulni. Valljuk be, sok tanulnivalónk van.”⁶³

⁶² A német kisebbség magatartása ekkor már a hitleri befolyás erősödését, valamint a népi német felfogást támasztotta alá.

⁶³ Havas Károly: A jugoszláviai németiség kultúrkeresése a Volkswart munkájában. Forrás: Kalangya, III. évfolyam, 9. szám – 1934. szeptember. (http://adattar.vmmi.org/?ShowObject=folyoirat_oldal&id=611&page=677)

IV.2. Új Szó

A forráselemzés következő szakasza kronologikus sorrendben igyekszik bemutatni a magyar társadalom gondolkodását a németiségről 1945 novembere és 1946 januárja között, amely végül a kitelepítéshez vezetett. Előjáróban meg kell említeni, hogy 1945-46 fordulóján a sajtót igen erősen ellenőrizték, a szovjet befolyás jelentős mértékben meghatározta a megjelenő cikkek arculatát, erősen átpolitizálva azokat.

A szlovákiai németek elemzésének első kategóriáját az 1945. november 27-én megjelent Gellért Endre *Svábok garázdálkodásai Magyarországon* című cikk adja. A szerző a magyarországi (dunántúli és Budapest környéki) svábokat kollektíven SS és Volksbund tagoknak, azaz hazaárulónak tartja, akik akadályozzák az új, demokratikus Magyarország újjáépítését. A földtörvény értelmében a betelepülőkkel és a kitelepítéssel szemben több esetben fegyvert ragadó német lakosságot Gellért bűnözőként írja le, „*akik garázdálkodását a Dunántúl magyar lakossága ökölbesorított kézzel nézi.*” A szerző a megoldást a nagyhatalmaktól várja: „*A három kormány a német lakosság áttelepítését minden szemszögből megvizsgálva elismeri, hogy a Lengyelországban, Csehszlovákiában és Magyarországon tartózkodó német lakosság, vagy annak egy része, Németországba való áttelepítésére vonatkozólag intézkedéseket kell foganatosítani...*” Összességében már 1945-ben körvonalazódott a magyar politika és társadalom németellenessége, ami egyfajta politikai „leszámolásban” öltött testet. Fontos megemlíteni, hogy igaz Magyarországnak a moszkvai fegyverszünet értelmében vissza kellett vonulnia az 1937. december 31-i határok mögé, ugyanakkor a felvidéki sajtóban még 1945-ben is inkább a magyarországi társadalmi helyzettel és politikával foglalkoztak.

A második vizsgált cikk egy moszkvai lapban megjelenő rovat adaptációja, a *Novoje Fremjaban* író I. Levinnek, *A nemzetiségi kérdés a háborúutáni Európában* című írása. A szerző arra a gondolatra épít, hogy az I. világháború után a nemzetiségi kérdések rendezetlenek maradtak, amely egyenes úton vezetett a II. világháborúhoz. A fő probléma forrása „... az Európa népeit veszélyeztető német imperializmus volt. Ez szüntelen viszálykodást szított azokban az országokban, amelyeket áldozatul szemelt ki, s ehhez a német és néhány más kisebbséget használta fel eszközül, mint ötödik hadoszlopot.” Levin a pángermánizmus megállítása és a népek közötti béke kialakításának érdekében a következő gondolatokat fogalmazta meg: „*Meg kell ítélni olyan konkrét feladatokat is, mint a szükségdiktálta határváltoztatások és az európai államoknak a német kisebbségtől való megszabadítása.*” Levin és az egyre növekvő befolyású szovjet politikai gondolkodás szerint

a német kisebbség, mint háborús bűnös, rovására kellet az új hatalmi és társadalmi viszonyokat kialakítani a térségben. A német hódítást elszenvedő népeknek ezen okokból joguk van homogén nemzetállamokra és *„azt követelni, hogy bizonyos nemzetiségi kisebbségeket azoknak az államoknak a területére telepítsenek át, ahonnan származnak. (...) A német kisebbségek problémáját külön hely illeti meg és azt a nemzeti kisebbségek kérdésének összkomplexumából ki kell emelni. Itt az államok külső és belső biztonsága, társadalmi haladásuk alapvető érdekei forognak kockán.”* A kommunizmus térnyerésével az etnikai kérdésből egyben társadalmi és gazdasági kérdést is kreált a szerző: *„Teljesen jogos a népek ama óhaja, hogy házukban sajátmaguk legyenek az urak, hogy kiküszöböljék egy olyan nemzetiségi csoport jelenlétét, amelyik a leigázás eszköze volt és amelyik felettük – egy külső hatalom segítségével – uralkodni akart.”* A politika szubjektív voltán túl Levin propagandisztikus eszközöket alkalmazva egyenesen terrorszervezeteknek minősítette a lengyelországi, csehszlovákiai és magyarországi németeket. A háború után egyedüli megoldásként a németek szervezett áttelepítése szolgálhat Levin megfogalmazásában, amelynek „emberi” módon kell megtörténnie - *„ez az operáció tehát szükséges és elkerülhetetlen...”* Azon magabiztos érvel szemben, hogy mindkét világháborút a német kisebbségek és a pángermánizmus okozták, a cikkben negatív szereplőként megjelentek olyan körök is, amelyek ellenzik a kollektív bűnösség, jogfosztás és áttelepítés meglépését, akiket a szerző spekulánsoknak és provokátoroknak minősít.

Az utolsó vizsgált cikk 1946. január 25-án jelent meg Keresztes Sándor tollából, *Nemcsak álhumanizmus, szervezett svábmentés!* címmel. Az írás egy korábbi cikkekre reagál, amely a *Magyar Nemzet* (1946. január 18.) és az *Új Szó* (1946. január 22.) hasábjain jelent meg. A két cikk azon írók (Csécsy Imre, Füst Milán, Fenyő Miksa, Nagy Lajos, Sík Sándor) által szervezett „svábmentő” akcióra reflektál, amelyben felvetik, hogy *„hogyan pótolhatja hazánk az emberveszteséget, ha a svábok elmennek.”* Keresztes szerint *„felháborító, hogy ezek az urak hírnevükkel és közéleti súlyukkal próbálták elindítani svábmentő akciójukat. (...) Megdöbbenő, hogy ezek az urak kimagasló egyéniségei a demokráciánknak!”* Keresztes németképében a svábok (kollektíven a németek) parazitaként jelentek meg és a következő célokat fogalmazta meg jövőjükkel illetően: *„a nemzet beteg testétől ezt a fekélyt minél hamarabb eltávolítsuk.”* A dachaui tábor is megélt politikusok nevében a szerző elutasította a svábmentő mozgalmat és felhívta a figyelmeket a náci rémtettekre, amelyekkel a svábokat azonosította. Keresztes az új magyar demokráciában elfogadhatatlannak tartotta, hogy *„korábbi SS egyenruhába bujtatott magyarországi sváblegények”* integráns részei maradjanak az országnak és mellé állt azon korszaknak, hogy a németiség, legyen az

magyarországi, vagy anyaországi, egyaránt felelős a háború borzalmaiért. Szükséges a szerzőnél figyelembe venni, hogy személyesen szenvedte el a nácizmust, amiért a kérdésben vallott álláspontja is szubjektív.

Igaz külön a szlovákiai németekkel nem foglalkozott az *Új Szó*, azonban igen reprezentatív a magyarországi németkérdésben megjelent cikkek álláspontja, amelyek hasonlóan a csehszlovák sajtóhoz, a kitelepítés mellett álltak ki. Konklúzióként megfogalmazható, hogy az *Új Szó* is alkalmazkodott az uralkodó korszellemhez és erősen németellenes cikkeket jelentetett meg a vizsgált időszakban.

V. A korabeli gyakorlat hét évtized távlatából. Konklúzió.

Mind a sajtóelemzés, mind pedig a szakirodalom másodelemzése mutatja, hogy a két vizsgált német közösség történetének leírásában, egyben összevetésében számos ellentmondás, antinómia és egyben trauma található. Hasonlóan az érem két oldalához, úgy a szlovákiai és a vajdasági (hovatovább a magyarországi) némettség tetteinek és sorsának „mérlegre tételében” nehéz konszenzust találni. A Kárpát-medencei némettség 1933-ig szerves része volt az adott tájegységeknek, régióknak (impériumtól függetlenül), amely viszony megromlott a náci Németország befolyásának növekedésével és a II. világháború eseményeivel párhuzamban. A nemzetiszocializmus ideológiája időszakosan „felemelte” ezen német közösségeket, amely előretolt hadoszlopként kezelte őket, de ugyancsak egy totalitárius ideológia, a sztálinizmus taszította le a mélybe, majd üldözte el szülőföldjéről német emberek százazreit. A kérdés vizsgálata a nagypolitikai kontextustól így nem választható el, ahogy az a tény sem, hogy nem minden német identitású polgár volt felelős a náci bűnökért, akiknek sorsa a kitelepítés, vagy legrosszabb esetben a halál lett. A csehszlovákiai és a vajdasági németségnek a sorsa a történelem viharában a pusztulás lett. A tanulmány összegzéséül a bevezetőben feltett kutatói kérdések megválaszolása, s a konklúzió megfogalmazása szolgál.

1. *Milyen is volt a két „szövetségi állam” németségének a korabeli helyzete (a két világháború között)?* A vajdasági és csehszlovákiai németség, sajátos történelme és identitása miatt az új szláv államokban is megtalálta a helyét az I. világháború után, sőt profitálni tudott a megváltozott helyzetből, számos kisebbséggel ellentétben. Az impériumváltást követően ezen két terület német lakóinak a magyarosítás évtizedei után az erőszakos szlávossítással kellett „megbirkóznuk”, ami többé-kevésbé sikeresnek mondható, főleg az anyaország pénzügyi és gazdasági támogatása miatt. Igaz a német kisebbségeket is hátrányosan érintette a közigazgatás átszervezése, a földreform, vagy az államosítás, de erős gazdasági potenciálja révén képes volt mind gazdasági, mind pedig közéleti szinten megszervezni magát, alkalmazkodni Jugoszlávia és Csehszlovákia viszonyaihoz.

2. *Valóban privilegizált volt a németség?* Maga a „kivételezettség” nem alkotmányos szinten, ellenben a mindennapokban jelent meg, főleg más kisebbségekkel, mint a magyarokkal szemben. A „jugoszlávok” ily módon próbálták meg megosztani kisebbségeiket, illetve fenntartani azt az intenzív gazdaság kapcsolatot, amelyet a weimari Németországgal, majd a Német Birodalommal ápoltak. Csehszlovákia nagyszámú német „eleme” révén nem tehetette meg, hogy a több, mint három millió fős közösséget ne támogassa, ráadásul a német kisebbség erős gazdasági potenciállal is bírt, amely az ország működésében igen nagy

szerepet vállalt (iparvidékek például). Igaz a kisebbségi lét mindig önmagában hordoz egy hátrányt, mivel aki kisebbségben van, annak közösségi jogai gyakorlására engedményeket, kedvezményeket kell kapnia az államtól, amelyet a két világháború között Jugoszlávia és Csehszlovákia igaz nem teljes körűen, de biztosított, amihez kellett a Német Birodalom prókátorsága is. Amint a térségben a német hegemonia helyét a szovjet vette át, úgy a német kisebbségek mind *persona non grata*vá váltak.

3. *Háborús bűnös-e minden Kárpát-medencei német?* 1945 Európa szerte a németiség teljes vereségét szimbolizálta, amit erősítettek a nácizmus által elkövetett katonai, illetve az emberiség elleni bűncselekmények is, így a vesztes néphez tartozó kisebbségek elutasíthatósága, kirekesztettsége hatványozódott. Csehszlovákiában, Kárpátalján és Jugoszláviában szinte megsemmisültek ezen korábban virágzó közösségek, míg Romániában és Magyarországon identitásukat a magánéletbe visszazorítva, megtizedelve élhettek tovább a német kisebbséghez tartozók. A háborús bűnösség kollektív kihirdetésének a győztesek erkölcsi legitimációján túl pusztán gazdasági és anyagi vonzatai is voltak, mivel ezen közösség viszonylag jómódban élt, míg a hadigazdaság miatt a térség államai az összeomlás szélére kerültek, amiknek újjáépítéséhez kellett a német tőke. A korabeli helyzet árnyaltságát mutatja, hogy valóban voltak a Kárpát-medencei németek között is SS tagok, valamint kollaboránsok, árulók, de a józan többség mindvégig kitartott a fennálló hatalom támogatása mellett (lásd. bácskai, vagy temesi németek). Mindez a nagyhatalmak döntésén azonban nem változtatott, a német népet meg kellett büntetni, amely ítélet végrehajtásánál a többségi nemzet tagjai – a magyarok, a csehszlovákok, a jugoszlávok és a románok – mind segítettek (minimális ellenállást mutatva, főleg ellenzéki, illetve jobboldali pártok részéről, például FkgP Magyarországon).

4. *Milyen folyamatok vezettek a délvidéki és a felvidéki németek szinte maradéktalan kitelepítéséhez?* Jugoszláviában a német kisebbség diszkriminálása alapvetően 1943-ig, Csehszlovákiában pedig 1944-ig nem határozta meg a köztudatot, illetve a politikai elitnek sem volt az érdeke (gazdasági kapcsolatok). A délszláv állam megszállását követően kialakult egyfajta németellenesség, amit csak erősített a baloldali attitűdöket magának valló titói partizántevékenység, amely 1943-ra megfogalmazta a kisebbség kollektív bűnösségét (amiben közrejátszott a Vajdaság és a Bánát német ellenőrzés alatti léte). A szerb nacionalizmus és bosszúvágy 1944-re oly mértékeket öltött, hogy a kisebbségekkel szembeni atrocitások elkerülhetetlenné váltak, főleg a párhuzamban bevonuló szovjet csapatok miatt is (antifasiszták, megtorló hadjárat). Végül igaz a kitelepítésre a nagyhatalmak adtak engedélyt Jugoszláviának, ugyanakkor ezen országok tétlenül végignézték több tízezer (egyes források

szert 120 000) német legyilkolását, vagy internáló-koncentrációs táborba zárását, mely a korszak „normái” szerint „legitim” cselekedet, egyfajta kompenzáció volt. A „forgatókönyv” Csehszlovákiában is hasonló volt, miután a „rég-új” többség az ország 1938-1939-es széthullásának és a fasizmus térnyerésének felelőssévé egyértelműen német kisebbségét tette, így meg „kívánt tőlük szabadulni”. A kisebbség kitoloncolását nemzetközileg a potsdami konferencia, belpolitikailag pedig az elnöki dekrétumok legitimálták, mely 1946-1947-re lezajlott.

5. *Lett volna-e realitása (egyben táptalaja) egy eltérő kisebbségpolitika alkalmazásának?* A genocídiumhoz hasonló történelmi tragédia elkerülése csakis akkor valósulhatott volna meg, ha a térségben erőteljes nyugati jelenlét is párosult volna a szovjet mellé, amely ugyancsak üldözte a kisebbségeket. A kérdést árnyalja, hogy a nyugati hatalmak is elfogadták a kollektív bűnösség kategóriáját és a vele járó jogfosztást, kitelepítést. Ezen túl sem az anyaország, sem pedig a kisebbség nem volt „alkupozícióban”, így lényegében sorsukról a győztesek döntöttek, országos szinten pedig az adott többség „azt tehetett kisebbségeivel, amit akart”, de csak addig, amíg a nyugati hatalmak engedték (amint a megszállási zónákban már nem tudtak több németet fogadni, azonnal leállították a kitelepítést). Egy eltérő, „megengedő” kisebbségpolitika alkalmazásával vélhetőleg a németeknek nem kellett volna elhagynia hazáját és gazdasági potenciálja révén „hasznos” eleme lehetett volna a háború utáni újjáépítésnek. 1945 és 1948 között összesen 7,5 millió német kényszerült elhagyni korábbi otthonát, s új életet kezdeni egy lerombolt Németországban „idegenként”.

A kárpát-medencei németek sorsa szimbolizálja Kelet-Közép-Európa XX. századi tragédiáját. Maga a tény, hogy napjainkban is érvényben vannak, sőt megerősítették a Beneš-dekrétumokat, illetve nem tárták még fel teljesen a délvidéki vérengzéseket, tehát a szlovák, a cseh és a szerb társadalom még nem nézett szembe múltjával, újabb ellentéteket szülhet és akadályozza a XXI. században normaként elvárt népek között megbékélést. Igaz az „új” Németország szembenézett a náci bűnökkel, újra európai nagyhatalommá vált, azonban 2014-ben is élnek még sztereotípiák a Közép-Kelet-európai régióban a korábbi államalkotó német kisebbségekkel kapcsolatban. A kitelepített németek utódai pedig joggal gondolnak vissza korábbi sérelmeikre és az évszázadokon át otthonukat jelentő államok (1945-1948-as) kirekesztő magatartására. A kérdés aktuális 2014-ben is: a XXI. század emberének, pláne régiókban, kötelessége tanulni elődei hibáiból, azért is, mert a németek majd ezer éven át volt szerves része kultúránknak és nyomokban még ma is jelen van a térség államaiban. Értékként kell kezelnünk kisebbségeinket, nem pedig teherként.

VI. Szakirodalom és forrásjegyzék

VI.1. Szakirodalom

- A Kárpát-medence népeinek együttélése a 19-20. században. Szerkesztette: Egry Gábor – Feitl István. Budapest, Napvilág Kiadó, 2005.
- A német „Új Rend” Közép-Európában 1938-1945. Forrás: corvinuslibrary.com (<http://www.corvinuslibrary.com/trianon/gulyas/4fejezet.pdf>)
- Az 1910. évi népszámlálás adatai. Forrás: omm1910.hu
- Bibó István: A 45-ös sváb kitelepítés (<http://www.rev.hu/sulinet45/szerviz/oha/bibo.htm>)
- Bíró László: Nemzeti kisebbségek a királyi Jugoszláviában. Forrás: historia.hu (<http://www.historia.hu/userfiles/files/2010-012/Biro.pdf>)
- Etnikai kölcsönhatások és konfliktusok a Kárpát-medencében. Szerkesztette: Kozma István – Papp Richárd. Budapest, 2004, Gondolat – MTA.
- Flachbarth Ernő: A csehszlovákiai németek és magyarok viszonyai. Forrás: izamky.sk (http://izamky.sk/NZONLINE/docs/1928_06_1.pdf)
- Futala Tibor: A német lakosság internálása Szlovákiában 1945 és 1946 folyamán. Forrás: Kisebbségkutatás, 12. évfolyam 1. szám, 2003.
- Gulyás László: A csehszlovák állam első felbomlásának (1938-39) regionális vonatkozásai. Tér és Társadalom 17. évf. 2003/3. 129-143. p.
- Győri Szabó Róbert: Kisebbség, autonómia, regionalizmus. Budapest, Osiris Kiadó, 2006.
- Hajdú Zoltán: A Vajdaság 1910-1920 között. Forrás: historia.hu (<http://www.historia.hu/userfiles/files/2010-012/Hajdu.pdf>)
- Kisebbségi magyar közösségek a XX. században. – Sajti Enikő: A jugoszláviai helyzet: bosszúakciók, lakosságcsere. Az engedékeny jugoszláv kisebbségpolitikai gyakorlat kezdete. Forrás: transindex.ro (http://adatbank.transindex.ro/regio/kisebbssegkutatasa/pdf/IV_fej_06_Sajti.pdf)
- Kovács Zoltán András – Számvéber Norbert: A Waffen-SS Magyarországon. Hadtörténeti Levéltári Kiadványok, Paktum Nyomdaipari Társaság, Budapest, 2001.
- Magyarország népessége. Forrás: mek.oszk.hu (<http://mek.oszk.hu/02100/02185/html/171.html#175>)
- Marchut Réka: A magyarországi németek internálása
- Medvetánc: Jelentések a határon túli magyarok helyzetéről (Csehszlovákia, Szovjetunió, Románia, Jugoszlávia) - 1988.
- Molnár Imre: Esterházy János élete és mártírhalála. Méry Ratio Kiadó, 2011.
- Németek Szlovákiában – Liszka József fordítása
- Norbert Spannenberger: A magyarországi Volksbund Berlin és Budapest között. Lucidus Kiadó, 2005. In.: 15-16.o.
- Pál Tibor: Bácska 1941 és 1945 között. Forrás: historia.hu (<http://www.historia.hu/userfiles/files/2011-0910/Pal2.pdf>)
- Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Budapest, Osiris Kiadó, 2010.
- Romsics Ignác: Nemzet, nemzetiség és állam Kelet-Közép- és Délkelet-Európában a 19. és 20. században. Budapest, Napvilág Kiadó, 2004.
- Rubicon folyóirat, 2012/11. szám - Volksbund kontra Hűségmozgalom
- Szarka László: A csehszlovák-magyar lakosságcsere helye a magyar kisebbség tervezett fölszámolásában 1945-1948 között. Kisebbségkutatás, 2007/3. szám.
- Szekfű Gyula: Három nemzedék és ami utána következik. Maecenas Könyvkiadó, 2007.
- Tilkovszky Lóránt: Ez volt a Volksbund: a német népcsoportpolitika és Magyarország 1938-1945. Budapest, Kossuth Kiadó, 1978.
- Tilkovszky L.: Hét évtized a magyarországi németek történetéből: 1919-1989. Budapest, Kossuth Kiadó, 1989.
- Tilkovszky L.: Magyarország nemzetiségpolitikája a 20. században. Debrecen, Csokonai Kiadó.
- Tilkovszky L.: SS-toborzás Magyarországon. Budapest, Kossuth Kiadó, 1974.

VI.2. Forrásjegyzék

VI.2.1. Tartalomhoz kapcsolódó források

1940. december 12. A magyar-jugoszláv örök barátsági szerződés megkötése. Forrás: rubicon.hu (http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1940_december_12_a_magyar_jugoszlav_orok_baratsagi_szerzodes_megkotes/)

A szerb elnök aláírta a kárpótlási törvényt. Forrás: index.hu (http://index.hu/kulfold/2011/10/03/a_szerb_elnok_alairta_a_karpotlasi_torvenyt/)

Elhanyagolt vajdasági németek. Forrás: magyarszo.com (http://www.magyarszo.com/hu/2011_10_14/kozelet/45678/)

Kiss Gy. Csaba: Kárpáti németek. Forrás: mno.hu (http://mno.hu/migr_1834/karpati-nemetek-445359)

Michael Portmann: Magyarok, németek menekülése a Vajdaságból. Forrás: historia.hu (<http://www.historia.hu/archivum/2006/0604portmann.htm>)

Tarján M. Tamás: 1938. szeptember 30. – A müncheni egyezmény aláírása. Forrás: rubicon.hu (http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1938_szeptember_30_a_muncheni_egyezmény_alairasa/)

Tarján M. Tamás: 1945. augusztus 2. – Életbe lép Beneš 33. számú dekrétuma. Forrás: rubicon.hu (http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1945_augusztus_2_eletbe_lep_benes_33_szamu_dekretuma/)

Töröcsik Ferenc: A vajdasági svábok lelkiállapota. (<http://www.c3.hu/~klio/klio053/klio042.htm>)

Weiss Rudolf: Kommunista gaztettek a délvidéki németek ellen. Forrás: vmmi.org (http://adattar.vmmi.org/fejezetek/1683/10_kommunista_gaztettek_a_delvideki_nemetseg_ellen.pdf)

Yehuda Lahav: Svábok, magyarok a háború után. Forrás: Beszélő (<http://beszelo.c3.hu/02/0910/18lahav.htm>)

VI.2.2. Sajtóorgánumok

A források kronologikus sorrend alapján kerültek megjelölésre, követve a tanulmány narratíváját.

A, *Bácskai Napló*

1920. augusztus 14.: Politikai pártok tárgyalásai a vajdasági magyarság vezetőivel. XIV. évfolyam, 72. szám, 3. oldal.

1920. október 16.: A Deutsches Volksblatt szerkesztője nyilatkozik a magyar kulturszövetség ellen intézett támadásról. XIV. évfolyam, 122. szám, 2. oldal.

1921. szeptember 20.: A választójog. XV. évfolyam, 207. szám, 1. oldal.

B, *Új Szó*

1945. november 27. – Svábok garázdálkodásai Magyarországon

1945. november 27. – Nemzetiségi kérdés a háborúutáni Európában

1946. január 5. – Nemcsak álhumanizmus, szervezett svábmentés!

C, *Híd*

1946. augusztus: Kék Zsigmond: Vajdasági telepések.

D, *Kalangya*

1934. szeptember: Havas Károly: A jugoszláviai németek kultúrkeresése a Volkswart munkájában. Kalangya, III. évfolyam, 9. szám

VI.2.3. Képi anyagok

1. ábra: A magyarországi németek századai. Forrás: Rubicon (2012/11. szám)
2. ábra: Az Alföld etnikai képe 1910-ből. Forrás: www.omm1910.hu
3. ábra: Németek a Balkánon. Forrás: www.bulkes.de
4. ábra: Német nyelvterületek Szlovákiában. Forrás: www.karpatendeutsche.de
5. ábra: Német nyelvterületek Szlovákiában és Kárpát-Ukrajnában. Forrás: www.hdbg.de

6. ábra: A Prinz Eugen Gau néhány jellemzője. Forrás: Rónai András. Térképezett történelem.
7. ábra: Az első magyarországi toborzóakció. Forrás: Rubicon (2012/11. szám)